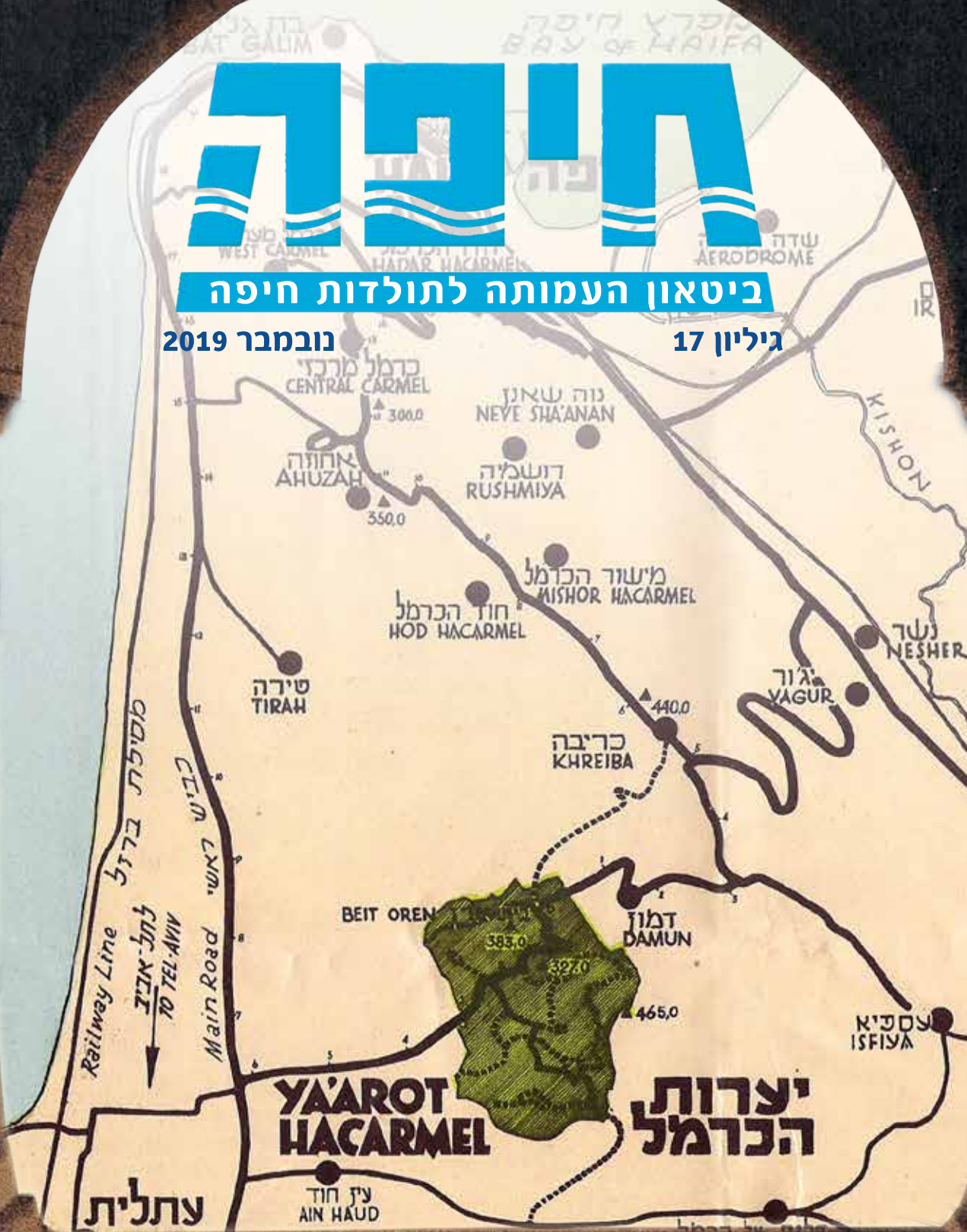

חיפה

ביטאון העמותה לתולדות חיפה

נובמבר 2019

גיליון 17

Y'AROT
HACARMEL

יערות
הכרמל

עתלית

עין חוד
AIN HAUD

משולחנה של העורכת

התוכן

גיליון מספר 17 של ביטאון "חיפה" נפתח במאמר מפרי עטו של **שי פרקש**, פורץ דרך בתחום התיעוד והשימור של ציורי קיר בארץ. המאמר מתמקד אמנם בעבודות של יוהנס פנדר שנמצאו בחיפה, אך באמצעותו מציג המחבר בפני הקורא את אמנות הצביעה הדקורטיבית של קירות ותקרות במאה ה-19, את משמעותה החברתית ואת רזי השימור שלה.

תהליכים של קידום חזון, רכישת קרקעות להתיישבות יהודית ומאבקים נחושים להגשמתה נמצאים בבסיסה של ההתיישבות ב"יערות הכרמל". **יגאל גרייבר** מציג את מאבקם העיקש של החלוצים בשנות הארבעים של המאה ה-20, סוקר את ההתקפות שנאלצו לספוג ואת כישלון הניסוי שהביא בסופו של דבר להקמת קיבוץ "בית אורן".

קובי כהן הטב חוקר את המהפכה הימית בתודעת היישוב היהודי בתקופת השלטון הבריטי. במאמרו "מרידה וכיבוש הנמל" מוצג תפקידו של נמל חיפה בתקופת המרד הערבי הגדול. המחבר מנתח את הסיבות לרציפות בקיום הפעילות בזמן ההשבתה הערבית, ומצביע על התקופה כרז לשינויים מהותיים בעבודה היהודית בנמל.

סקר יחודי של ענפי הפרנסה בערי הארץ נערך בשנת 1919 ביזמת "ועד הצירים לארץ ישראל", במטרה לסייע למהגרים יהודים למצוא תעסוקה. הסקר עסק ב-40 מקצועות. **יאיר ספרן ותמיר גורן** מציגים את תכנון הסקר וחוקרים את תוצאותיו על מגבלות החומרים שנמצאו לגבי חיפה. המאמר מפרט את המקצועות הבולטים בחיפה ואת אלה שרווחו אצל היהודים. ככל שניתן מוצגת השוואה עם הנתונים הארציים.

ראובן פוקס שם לב, באופן אקראי, לכיתוב שמו של צדוק ליסבונה על לוח זיכרון בבית כנסת בהדר. במאמרו המתפרסם כאן, מביא פוקס את סיפורו של השוד בבנק ברקליס ברחוב הרצל בהדר. השוד שיזמו אנשי אצ"ל נתקל בהתנגדות שבה נהרג ליסבונה, איש ההגנה - כל זאת על רקע תקופת "הסזון הקטן" בחיפה. המחבר מוסיף את פרשנותו האישית לקשר שבין האירוע לבין הכיתוב על לוח הזיכרון.

במדור "**עיתונות של פעם**" מופיעים הפעם שני עמודים מהגיליון השלישי של עיתון הבחירות הראשון בארץ-ישראל - "הגליל". מייסדו ועורכו של השבועון, שיצא בחיפה, היה עו"ד אפרים ושיץ. הגיליון הראשון יצא בינואר 1927. הופעתו נפסקה אחרי 17 גיליונות.

הקוראים מוזמנים לקרוא גם ארבע סקירות של ספרים חדשים שבמרכזם העיר חיפה.

**קריאה מהנה,
ד"ר נצה שלף**

4	הצייר הטמפלרי יוהנס פנדר
	שי פרקש
	מרידה וכיבוש הנמל.
	פרוץ המרד הערבי ב-1936 ויחסי יהודים-ערבים
11	בנמל חיפה
	קובי כהן - הטב
	חלוצים על הכרמל -
15	התיישבות ביערות הכרמל
	יגאל גרייבר
25	72 שנה - המקרה של צדוק ליסבונה
	ראובן פוקס
	סקר "ועד הצירים" על ענפי הפרנסה בחיפה,
29	1919-1920
	יאיר ספרן ותמיר גורן
36	ספרים חדשים
38	חיפה - עיתונות מקומית של פעם

הביטאון יוצא בחסות קרן ראובן ואדית הכט
המסייעת לפעולות תרבות ואמנות

ציטוטים מובאים כלשונם, ללא שינויים.
המקורות שעליהם מסתמכים המחקרים נמצאים בידי המערכת ובידי כותבי המאמרים.
© כל הזכויות שמורות לעמותה לתולדות חיפה.

העמותה לתולדות חיפה מייסודה של
ד"ר אביבה ברנע ז"ל, ההנהלה החדשה:
פרופ' עליזה שנהר - יושבת ראש
יגאל גרייבר
נסים וייסה
פרופ' יאיר ליפשיץ
עוזי נגיד
ד"ר כמיל סארי
ריטה ספיבק
אלי רומן
מנהל אתר העמותה: נסים וייסה
אחראי מחשוב ומינהל: שאול טוכטרמן
חברי ועדת הביקורת:
דוד פרידלנדר, יפה רבזין, אמירה קהת.

עורכת: ד"ר נצה שלף

המערכת: פרופ' תמיר גורן, יגאל גרייבר,
דוד הנדל, ד"ר ירון ג'אן, וליד כרכבי, בני נחשון,
יאיר ספרן, דוד פרידלנדר (העורך הראשון),
אלי רומן, יעקב שורר.

עיצוב הלוגו: אסתר לדין.

עורכת לשון: מירב רונן.

עיצוב והדפסה: מילניום איילון -
תשלובת טכנולוגיות דפוס בע"מ.

חיפה - ביטאון העמותה לתולדות חיפה

העמותה לתולדות חיפה, רחוב אלנבי 60,
ת.ד. 9052, חיפה, 3109003
טל. 04-8512855, פקס. 04-8522739
כתובת אתר אינטרנט: www.haifa.org.il
דואר אלקטרוני: haifahis@gmail.com

תמונת השער

"יערות הכרמל" - מפת האזור

תמונת השער האחורי:

מעבודות השחזור בשד' הציונות 26

צילומים: שי פרקש.

דבר יושב ראש העמותה לתולדות חיפה

לחברי העמותה ושוחריה, שלום!

הפעילות השוטפת של העמותה באיסוף מידע ועיבודו נמשכת לשם שימורו לדורות הבאים והפצתו לציבור הרחב בעיקר באמצעות הרצאות, סיורים וביטאוננו "חיפה".

השנה ערכנו שני ערבי ספרות:

- השקה לספרו של ד"ר כמיל סארי"עין הים - ואדי אל ג'מאל".
- ערב ספרותי בעקבות ספרה של פרופ' נילי שרף-גולד "חיפה אהובתי", המתמקד בעיקר בהדר הכרמל. סקירות של הספרים מופיעות במדור "ספרים חדשים"
- במגמה להרחבת הידע בנושאי עירנו, העמותה מקיימת שיתופי פעולה עם אישים וארגונים רבים ביניהם,
 - ארכיון העיר.
 - מוזיאוני חיפה.
 - בתי ספר בחיפה.
 - בעלי תפקידים מהמרכז הבהאי: יו"ר המרכז העולמי הבהאי ד"ר ג'ושוע לינקולן, וההיסטוריונית של המרכז גב' הת'ר סימפסון.
 - ד"ר ערן תירוש יו"ר העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה.
 - ד"ר אמיר חניפס יו"ר מרכז המחקר הדרוזי.
 - מר אייל כהן מנהל פארק הכרמל.
 - גב' לימור תלמי ארכיאולוגית מחוז חיפה.
 - מר שריף עודה ראש העדה האחמדית.
 - מר אלעד בצלאל מנהל תחום פיתוח וחינוך במועצה לשימור אתרי מורשת.
 - רפ"ק ד"ר שלומי שטרית מפקד יחידת ההיסטוריה של משטרת ישראל.
 - מר שי פרקש משחזר ומשקם ציורי קיר ותקרות.

התצוגה שבאולם העמותה, שתוכנה שחרור העיר חיפה במלחמת העולם הראשונה, עדיין מוצגת. התצוגה מפרי מחקריו, ובביצועו של חברנו אלי לירן, הינה רבת עניין ונאה.

תודתנו והערכתנו לכל הפעילים בעמותה המקדישים מזמנם, בהתנדבות, לקידום מטרות העמותה.

תודה והוקרה לקרן הכט על התמיכה בהוצאת ביטאון "חיפה", ולגב' ברכה סלע, מזכיר העיר חיפה, על הנכונות לסייע לעמותה בכל עת ועל שיתוף הפעולה.

קריאה מהנה!

דוד הנדל
יו"ר העמותה

מערכת הביטאון מקדמת בברכה את פרופ' (אמריטה) עליזה שנהר, יושבת הראש הנכנסת של העמותה, ואת חברי ההנהלה החדשה. ברכותינו לדוד הנדל שפרש מתפקידו כיו"ר העמותה לאחר רדת הביטאון לדפוס. דוד מילא את תפקידו במשך 18 שנים וליווה את ביטאון "חיפה" מהגיליון הראשון. אנו מאחלים לדוד בריאות ושנים טובות בחיק משפחתו, והמשך עשייה פורייה.

צילומים: איתמר רוטלוי

תהליך החשיפה והשיקום, שד' הציונות 26

הצייר הטמפלרי יוהנס פנדר

שי פרקש*

תקציר

בסוף המאה ה-19 הייתה אומנות הציור על תקרות וקירות נפוצה מאד ברחבי האימפריה העות'מאנית. המהפכה התעשייתית הביאה לאזור מוצרי מלט, קורות פלדה ורעפי חרס, ואפשרה את בנייתם של בתים עם חדרים גדולים ותקרות שטוחות. השלטונות אפשרו לבעלי הון ויזמים מהאימפריה ומחוץ לה לרכוש באזור אדמות ולבנות בתים. רוב האומנים שעסקו בציור בתים היו בני אסכולת הציור הדקורטיבי העות'מאני, מרביתם נוצרים ומיעוטם מוסלמים. יוצא דופן ביניהם היה הצייר הטמפלרי יוהנס פנדר מהמושבה הגרמנית בחיפה, שהביא לארץ ידע בציור בתים מגרמניה, והתמחה בצביעה דקורטיבית וציור על קירות ותקרות במושבה הגרמנית בעיר. המקור המרכזי למאמר זה על עבודתו וחיוו הם ציורי קיר ותקרה מועטים שנחשפו בשנים האחרונות בבתי בחיפה, ואוסף מסמכים שנמצא בגג ביתו ברחוב הגפן 15. בכתיבת המאמר נעזרתי גם בבני משפחתו ובחברים מאגודת הטמפלרים באוסטרליה, שאספו את קורות בני משפחת פנדר מאז שהגיעו מגרמניה לחיפה ועד שבני הדור השלישי הועברו לאוסטרליה שבעים שנים לאחר מכן, במלחמת העולם השנייה.

משפחת פנדר והבית ברחוב הגפן 15

הצייר יוהנס פנדר (Pfander) נולד ב-1859 בגרמניה ועבר לחיפה ב-1870 בגיל 11, עם אביו יוהאן גיאורג, אמו קתרינה ואחיו הגדול ממנו בשלוש שנים, ג'ייקוב. בכפר הולדתם מוהרינגן שבמדינת באדן וירטמברג בדרום גרמניה עסקה המשפחה בגידול גפנים לין. כמו רוב בני הקהילה הטמפלרית שהיו איכרים בגרמניה, התחילה גם משפחת פנדר את דרכה בארץ בנטיעת כרם גפנים במורדות הכרמל. המשפחה גרה בבית אבן חד-קומתי עם מרתף ברחוב הגפן 15, בקצה הדרומי של המושבה הגרמנית. על אבן הראשה שבחזית הבית חקוקה שנת הבנייה, 1871. כעבור כעשר שנים בנה יוהאן גיאורג את הקומה השנייה וחפר בחצר הבית באר בעומק של עשרים מטרים, ממנה נשאבו מי ההשקיה והשתייה.

הטמפלרים נהגו לשלוח את בניהם לבתי ספר מקצועיים בגרמניה בהגיעם לגיל 14, ויוהנס נשלח לבית-ספר ללימודי צביעה דקורטיבית (כנראה בית הספר לאומנות דקורטיבית בשטוטגרט). לא ידועה השנה שבה סיים את לימודיו וחזר לחיפה, אך ידוע שלימודים למקצוע צבע אומן כולל התמחות ארכיטקטורה בין ארבע לחמש שנים. ברשימת בעלי המקצוע הטמפלרים בחיפה שפורסמה ב-1890, כתב העת של אגודת הטמפלרים, נושא יוהנס פנדר את התואר צבע (מאלער), היחיד במקצוע זה בכל מושבות הטמפלרים בארץ. בתום לימודיו הוא נישא למרגרט, בת משפחת בק מחיפה, ונולדו להם בן ובת. ב-1905 נפטרה מרגרט בחיפה, וב-1908 נישא יוהנס בשנית לרוזין, אלמנת אחיו ג'ייקוב. לפני נישואיה ליוהנס ילדה רוזין שלוש בנות ובן בשם אלברט, יליד 1890, שלמד את מקצוע הצביעה מדודו.

כאשר חזר יוהנס פנדר לחיפה עם תום לימודיו בגרמניה, הוא צבע את קירות ותקרות בית המשפחה ברח' הגפן 15 וצייר עליהם ציורים דקורטיביים מרהיבים ביופיים. עבודה זו

הצייר הטמפלרי יוהנס פנדר מוצג במאמר על רקע תרומתו לתחום אמנות ציורי התקרה והקירות בסוף המאה ה-19.

חשיפת ציורי קיר בכמה בניינים בחיפה מלמדת על האווירה המקומית ודרכי היצירה, ומאירה באור היסטורי את המשפחות שהזמינו את העבודות בכתיבה.

יוהנס פנדר

אלברט פנדר

*שי פרקש הוא מתעד ומשמר של ציורי קיר וצבע אדריכלי

הביאה לו פרסום בקהילת הטמפלרים בעיר ואצל הערבים שגרו סביב המושבה הגרמנית. יוהנס פנדר הכשיר עובדים נוספים שסייעו לו בצביעה וציור בבתים, ויצר בעצמו את הצבעים ששימשו אותו.

באותן שנים, בסוף המאה ה-19, בנו להן משפחות אמידות מלבנון בתים בעכו, נצרת, חיפה, יפו וישובים נוספים בארץ. הן הביאו מלבנון ומאירופה בעלי מלאכה וציירים, והתפתחה תחרות בין בעלי הבתים שרצו לפאר ולקשט את בתיהם בציורים מרשימים. ידי הציירים הזרים והמקומיים היו עמוסות עבודה. יוהנס פנדר, יחד עם אלברט פנדר ועם הצוות שלהם, עבדו במושבה הגרמנית בחיפה ובסביבותיה, ולעיתים גם במושבות ולדהיים, בית לחם הגלילית ושרונה. ידוע שבני המשפחה אירחו בביתם בסוף המאה ה-19 כמה מחשובי האישים באזור, ביניהם בהאא אללה, מנהיג הבהאים שרכש את מורדות ההר שמעל ביתם. עבודתם של יוהנס ואלברט נפסקה בשלהי מלחמת העולם הראשונה, והם עזבו את העיר ב-1918. בתום המלחמה שבו לבית ברחוב הגפן, אך לא ידוע אם יוהנס חזר לעבוד. בפברואר 1923 הוא נפטר ונקבר בבית הקברות הטמפלרי בחיפה, לצד אשתו הראשונה מרגרט. אשתו השנייה, רוזין פנדר, נפטרה ב-1944 בוולדהיים (אלוני אבא). אחרי 1948 שימש בית פנדר למגורי עולים חדשים, ובהמשך את עיריית חיפה.

יוהנס פנדר, בן למשפחה טמפלרית שהשתקעה בחיפה, גידלה גפנים ובנתה לה בית-משפחה רחב, נשלח ללמוד צביעה דקורטיבית בגרמניה. הוא הקים משפחה בחיפה, ויחד עם אלברט עסק במקצוע בעיר ובמושבות הטמפלריות ולדהיים, בית לחם הגלילית ושרונה.

המשרדים הראשונים של העמותה לתולדות חיפה שכנו בקומה השנייה של הבית ברח' הגפן 15 מאוגוסט 1997 ועד וכולל פברואר 2002.

בית פנדר, רח' הגפן 15, ב-1936

מטמון המסמכים בגג בית פנדר

ב-2017 עסקו סטודנטים לאדריכלות מהטכניון בתיעוד בבית פנדר עם האדריכל אמיר פרוינדליך, ובמהלכו מצא פרוינדליך בגג הבית חבילת מסמכים נדירים של יוהנס פנדר. בנוסף, התגלו בבית ציורי קיר שכוסו תחת עשר שכבות צבע, ובחדר האירוח נחשף קטע של תקרה מצוירת, מהיפות שנראו בארץ. המסמכים שמצא פרוינדליך כוללים סקיצות צבעוניות בדפוס אבן של ציורי קיר שהודפסו בגרמניה בסוף המאה ה-19, ועותק נדיר של שבועון צבעים בשם "די מאפה" Die Mappe, שיצא לאור החל מ-1870 והיה מבוקש מאד בין אומני צבע בגרמניה ובאירופה. בסוף כל חודש קיבלו מנויי העיתון דף מקופל בגודל של 100x80 ס"מ, עם סקיצות של ציורי קיר שבהן יכלו להשתמש בעבודתם. בגג בית פנדר נמצאו 16 דפי סקיצות כאלה, שהודפסו בין השנים 1895-1906, והם ממחישים את אומנות ציורי הבתים של יוהנס פנדר. המסמכים הללו שומרו ב"סטודיו תכלת" בהליך שימור מדוקדק וקפדני, כדי שאפשר יהיה לסרוק אותם וללמוד מהם. בחודש מרץ 2019 פגשתי בגרמניה את עורך ההוצאה לאור Die Mappe, הממשיכה להוציא לאור ארבעה גיליונות של עיתון הצבעים מדי שנה, ומסרתי לו עותק מהמסמכים. הם עוררו בו התרגשות רבה, והוא הבטיח לכתוב על פנדר באחד הגיליונות הקרובים של העיתון. הוזמנתי גם לביקור בארכיון העיתון במינכן, כדי לאתר מידע נוסף על פנדר ועל מקורות ציוריו.

מסמכים נדירים על אומנות ציורי הבתים, בהם סקיצות של ציורים ועותק של שבועון מקצועי חשוב שיצא לאור בגרמניה, נמצאו בבית פנדר ע"י סטודנטים לאדריכלות מהטכניון, בבית פנדר, במסגרת קורס תיעוד שהתקיים ב-2017

תהליך החשיפה, בית פנדר

הבית בשדרות הציונות 26

התיעוד המפורט של חשיפת הציורים בבניין שבשדרות הציונות 26 הוא דוגמה למידע המתקבל מעבודה כזו: חלק מחומרי הבנייה יוצרו על ידי בעלי מלאכה טמפלרים מחיפה, ובהם אריחים ומוטיבים כנסייתיים.

שכבת צבע מאוחרת מסתירה את האיקונים הנוצריים, ועליה מתגלה סמל הסהר התורכי. שכבות הצבע והציורים מגלים לנו מידע על תושבי הבית גם כשאינן בידי החוקר פרטים ברורים עליהם.

באוקטובר 2018 הוזמן צוות של סטודיו תכלת לשימור ציורי קיר, לעבודות חשיפה ותיעוד ברחוב הציונות 26, בבית בן שלוש קומות מחופה אבני גיר שנבנה בסוף המאה ה-19. במבנה שולבו חומרי בניין שיצרו בעלי מלאכה טמפלרים מחיפה, כמו פריטי נגרות, מעלה מדרגות מעץ, אריחי רצפה מצוירים ואריחי בטון מחורצים. ככל הנראה היה בעליו הראשונים של הבית נוצרי מדרום לבנון. בעל הבית בתקופת המנדט היה עזיז ביי מיקאתי שנולד בלבנון ועקר לחיפה, היה סוחר עשיר בעל מספר בתים בחיפה, בעל בית חרושת לסיגריות וחבר במועצת עיריית חיפה. הוא שיפץ את הבית וצבע את קירותיו אך הותיר במקומם את הציורים הישנים בתקרות. בקירות ובתקרות התגלו ציורים שצוירו בעת בניית הבית וחודשו או תוקנו אחרי 1920. בשלושה חדרים מצאנו ציורי תקרה נדירים ויפים בסגנון גרוֹטֶסְקָה וניאו-קלסיציסטי, הכוללים מוטיבים ואלמנטים גיאומטריים וצמחיים. במרכז הציור שבתקרת חדר האירוח שני ראשים זהים של אישה עם כתר - דימוי כנסייתי מוכר. על ציורי הפנים מצאנו שכבת צבע שעליה ציור פרחוני, שנועד למחוק את הפנים ובוצע כנראה אחרי מלחמת העולם השנייה, כשבעלי הבית החדשים, המוסלמים, לא רצו אייקונים נוצריים בביתם. במסדרון הכניסה לחדרים שבקומה הראשונה התגלה, תחת ארבע שכבות של צבע, ציור תקרה בעל אלמנטים מרובעים, במבנה היוצר אשליה של תלת ממד באמצעות קווי אור וצל. במרכז כל ריבוע סמל הסהר התורכי, כדי לציין שבעלי הבית נתינים עות'מאניים או שעבדו עבור הממשל העות'מאני. בשל היעדר מידע היסטורי על המשפחה שבנתה את הבית ועל זו שגרה בו אחרי המלחמה, חסר לנו מידע חשוב על הבית, אך הציורים על התקרה והקירות דומים לסקיצות ציורי הקיר שנמצאו בגג בית

מחבר המאמר הוא מבעלי סטודיו תכלת וממקימיו

סמל הסהר התורכי

מוטיבים צמחיים

פנדר. החזית הקדמית של הבית הזה צולמה בשנת 1928 לערך, והיא נראית בתצלום גן הירקות של בית הספר "עממי א", בספר שכתב זאב כרמי, המייסד והמנהל הראשון של בית הספר.

עבודות חשיפה ושחזור של התקרה

בית גוטליב שומאכר בשדרות בן גוריון 12

בבית שומאכר, שנבנה במושבה הגרמנית ב-1870, חשפנו ב-2016 ציור קיר דקורטיבי במבנה של פנלים מתוחמים בקווים ומשטחי צבע דמויי שיש. הציור נמצא בשכבת הצבע השנייה של קירות הבית, שנצבעה במועד לא ידוע בשנים 1880-1890. ארבע שנים קודם לכן חשפנו ציור דקורטיבי זהה בבית אידה לנגה ברחוב מנדלר 8 בשרונה (כיום מוזיאון משקפיים). מריה, אשתו של המהנדס גוטליב שומאכר, הייתה אחותה של אידה לנגה, והסתבר שיוהנס פנדר צייר לאחיות ציורי קיר זהים בחדרי האירוח שלהן בחיפה ובשרונה.

בית שומאכר נבנה בערך בתקופה שבה נבנה בית פנדר. ציורים שנחשפו בו זהים לעבודות שנחשפו לפני כן בשרונה, בבית גיסתו של המהנדס שומאכר.

עבודות חשיפה בבית גוטליב שומאכר
צילומים: איתמר רוטלוי

פנסיון אפינגר - מלון קולוני, שדרות בן גוריון 28

הבניין, שנבנה ב-1905 על ידי משפחת אפינגר הטמפלרית, פעל עד 1940 בניהול המשפחה, והוא המשיך לשמש כמלון גם אחרי קום המדינה. בתצלומים מתקופת המנדט רואים משטחי צבע דקורטיבי וציורי קיר על קירות אולם הכניסה למלון. זו וודאי עבודה של אלברט פנדר, שהמשיך את עבודתו של יוהנס פנדר אחרי פטירתו. יש להצטער על כך שב-2009, כאשר שופץ המבנה, לא בוצעו חשיפה ותיעוד בקירותיו, שכן אז עוד אפשר היה לשמר ולשחזר ציורי קיר מ-1905 וגם מתקופת המנדט. אלה, לצד חשיבות שימור המורשת של המקום, היו מעניקים למלון קולוני הנוכחי את האווירה המקורית של המבנה, לצד שאר האלמנטים הדקורטיביים ששומרו או שוחזרו בהשקעה רבה.

סיכום

בעניין הציירים יוהנס ואלברט פנדר רב הנסתר על הנגלה. הם השאירו רק רמזים מועטים למלאכתם בצביעה וציור של בתים בחיפה ובמושבות הטמפלרים. ציורי קיר ותקרה אחרים שלהם עוד חבויים ודאי תחת שכבות צבע בבתים ישנים. שימור בית המשפחה ברחוב הגפן 15, יחד עם הציורים הנחבאים בקירותיו, יציג לתושבי חיפה ולתיירים הבאים אליה את המראה המקורי של בית טמפלרי בשנת 1880. מחקר מעמיק יותר יוכל גם לגלות היכן למד יוהנס פנדר את אומנות הצביעה הדקורטיבית, ומאלו מקורות וקטלוגים לקח את הדגמים לציורי הקירות והתקרות שיצרו הוא ואלברט.

לקריאה נוספת

י. גרנות אדריכלים בע"מ, **סקר מבנה הציונות 26**, תיק בניין עיריית חיפה, 2012.
אמיר פרוינדליך, **בית שומאכר - תיק תיעוד וסקר הנדסי**, תיק בניין עיריית חיפה, אוקטובר 2015.
שי פרקש, **דו"ח תיעוד ציורי קיר רחוב מנדלר 8 בית אידה לנגה שרונה**, עת"א - תיק בניין, תל אביב 2004.
שריף שריף, **ארמונות נסתרים**, מוזיאון ארץ-ישראל, תל אביב 2002.

בבניין זה, ששופץ לאחרונה, לא בוצעו חשיפה ותיעוד של הקירות. בעזרת תצלומים מתקופת המנדט אפשר ללמוד על ציור קיר גדול של אלברט, אחיינו ובנו החורג של יוהנס פנדר, שקישט את מבואת הפנסיון, אבל המידע על המבנה עדיין מוגבל.

הצילומים המלווים מאמר זה הם של שי פרקש אלא אם צויין אחרת.

מרידה וכיבוש הנמל

פרוץ "המרד הערבי" ב-1936 ויחסי יהודים-ערבים בנמל חיפה

קובי כהן-הטב*

חוקרי תולדות הארץ נטו בתחילה, מטבע הדברים, לעסוק בסוגיות של קרקע והתיישבות, חקלאות, תעשייה ולחימה, וכן בנושאי מדיניות וחברה. תחום הים והאגמים בארץ נחקר רק מעט. לאחרונה התפרסם ספרי **המהפכה הימית**, המתמקד בארבעה תחומים ים - נמלים, ספנות, דיג ויישובי דייגים, וחינוך והכשרה ימיים - מנקודת מבטו של היישוב היהודי בתקופת השלטון הבריטי. מסקנות המחקר מלמדות שלאורך תקופה זו חל שינוי הדרגתי ביחסו של היישוב לים ולחופיו, והתגברו האחיזה החופית והתודעה הימית היהודית. תהליכים אלה הובילו אותי למסקנה הראשית העולה מהמחקר: **מאמצע שנות**

השלושים החלה מהפכה ימית ביישוב היהודי בארץ.

התקופה המכוננת, משנת התודעה, שהאיצה את המהפכה הימית בתודעת היישוב והביאה את הגורמים הללו לביטוי בולט, הייתה ללא ספק החודשים אפריל-מאי 1936, שבמהלכם נסגר נמל יפו ליהודים ונפתח נמל תל אביב. שני האירועים המחישו, מצד אחד, את הבעיה הגדולה של היישוב היהודי שנותר בלא מוצא מסודר לים, אך מצד שני גם את הפוטנציאל היישובי, הכלכלי והפוליטי של הנמל העברי שהוקם בעצם ימי המאורעות. הקמתו אפשרה לראשונה ליישוב היהודי לראות את הים התיכון לא כגבול טבעי, אלא כהמשכה של הארץ וכמרחב מקשר בינה לבין יהדות הגולה והעולם כולו.

מאורעות הדמים שפרצו בארץ באפריל 1936 נפתחו בשביתה כללית ובסגירת נמל יפו לפעילות יהודית. בכך הם פגעו בעיקר במשק הערבי, והנחיתו מהלומה כבדה על יפו. באותו שלב כבר פעל נמל חיפה המחודש, שנחנך בשלהי 1933, והאירועים ביפו הגדילו את נפח הפעילות שלו. הוא קיבל לא-מעט מהתוצרת שהייתה אמורה לעבור ביפו, בעיקר הדרים ואף מוצרי תעשייה. עד להכרזת השביתה הכללית שררו בחיפה יחסים תקינים בין יהודים לערבים. בנמל היו קשרים ארגוניים וחברתיים בין כל הפועלים, בין היתר באמצעות "ברית פועלי ארץ-ישראל" שנוסדה ב-1927 במטרה ל"איחוד כל פועלי ארץ-ישראל בלי הבדל דת, לאום וגזע בברית אחת לשם הטבת מצבם הכלכלי, החברתי והתרבותי", ושפעולתה הארגונית התרכזת בעיקר בחיפה וסביבתה.

בחיפה תכננו מארגני השביתה לעצור את העבודה בנמל על ידי שביתת הפועלים הערבים, ובכך לנתק את העיר מן המוצא לים, למנוע יבוא של צורכי קיום הכרחיים ולהפסיק כל יצוא מן הארץ. המנהיגות הערבית קיוותה שהשביתת הנמל תכניע את היישוב היהודי, שקיומו הושתת על מזון ומצרכים שיובאו מעבר לים. ארבע פעמים באו לחיפה משלחות מטעם הוועד הערבי העליון כדי לחזק את השביתה, ובשתיים מהן אף השתתף ראש הוועד, חאג' אמין אל-חוסייני. ואולם השביתה בנמל כמעט שלא הורגשה, ורק לחץ חיצוני על ראשי המסגדים בעיר ועל מנהלי העבודה הפסיק את עבודת פועלי הנמל הערבים לאחד-עשר ימים, בין ה-9 ל-20 באוגוסט 1936.

שיאם של הניסיונות לצרף את פועלי הנמל לשביתה הגדולה היה ביום שבת, 8.8.1936, שהתאפיין בחוסר שקט בעיר ובעיקר באזור הנמל. בין השאר הופצו שמועות שפועלי רכבת ונהגי קטרים ערבים שהמשיכו לעבוד, נתפסו על ידי אלמונים והוצאו להורג בתלייה. יום

המחבר מדגיש את חשיבותו של הים ליישוב היהודי, ומציג את השינוי התודעתי שהתפתח ביחס אליו בתקופת השלטון הבריטי. "המרד הערבי הגדול" הביא לסגירת נמל יפו לפעילות יהודית, אבל בנמל חיפה נשמרה היציבות ונזקי השביתה היו מזעריים, בעיקר הודות למארג היחסים בין יהודים לערבים.

בין הפועלים הערבים והיהודים בנמל היו במשך תקופה ארוכה יחסים טובים, מה שגרם לכישלון המנהיגות הערבית הארצית בהסתת האוכלוסייה הערבית בחיפה. זו המשיכה, ברובה, לעבוד.

*פרופ' קובי כהן-הטב, חוקר ומרצה לגיאוגרפיה-היסטורית במחלקת ללימודי א"י וארכיאולוגיה ע"ש מרטין (זוס), אוניברסיטת בר-אילן

זה נרשם כיום הראשון של השביתה בנמל, ובתולדות "פלוגת הים" של הקיבוץ המאוחד הוא כונה "יום הסוורות". במקום שישה עד שמונה סוורים קבועים של הפלוגה, עבדו באותו יום בנמל יותר מארבעים. במקום מאות הפועלים הערבים פרקו את האוניות 130 פועלים יהודים. למחרת, ביום ראשון 9.8.1936, הוטל רימון לעבר פועלים ערבים שהיו בדרכם לעבודה בנמל והתגודדו סמוך לתחנה המרכזית. חלקם נבהלו וברחו, אך רובם נכנסו לנמל והחלו לעבוד. בצהרים קיבלו ראשי הספנים והסוורים הערבים "התראה אחרונה", שבה נאמר כי הם ומשפחותיהם ייהרגו אם לא תופסק העבודה מיד. למחרת לא הופיע איש מהם לעבודה, ומועצת פועלי חיפה גייסה פועלים יהודים ושלחה אותם לנמל. באותו שבוע בוצעו כל עבודות הנמל בידי יהודים, ולאחר מכן חזרו לעבודה כ-300 פועלים חורנים, שהותר להם ללון בנמל כדי שלא ייפגעו מתומכי השביתה. אליהם הצטרפו כמה פועלים מכפרי הדרוזים בכרמל, ובנוסף שבו לעבודה גם כמה פועלים מצרים שעסקו בפריקת פחם. מאוחר יותר פנו הפועלים הערבים למועצת פועלי חיפה שתסייע להם לשוב לעבודה, ולמחרת הם הגיעו לנמל והעבודה בו חזרה לסדרה. הנמל עצמו לא הושבת, אפוא, ולו ליום אחד, והעבודה בוצעה על ידי פועלים יהודים - סלוניקאים (תושבים ותיקים בעיר), "פלוגת הים" של הקיבוץ המאוחד וקבוצות פועלים שארגנה מועצת הפועלים. מאמציו של הוועד הערבי העליון לשתק את הנמל ואת חיפה לא צלחו והנמל נשאר כדברי אחד מהעיתונאים בני הזמן, "כפרצה גדולה בחומת השביתה".

ניסיונות נוספים של ההנהגה הערבית לערער את היציבות בנמל נעשו כמה חודשים לאחר מכן, בהקשר של "ועדת פיל" שכינוסו הבריטים ב-1937 בעקבות המאורעות. לצורך גיבוש המלצותיה ערכה הוועדה סיורים ברחבי הארץ, ובין היתר בנמל חיפה. לטענת אבא חושי, מזכיר מועצת פועלי חיפה, לחצה ההנהגה הערבית על פועלי הנמל, כך שבשעת הביקור הובלטו עבודת היהודים ו"נישול" הערבים מעמדותיהם: כל הפועלים הערבים סודרו לעבודה בפינות מרוחקות, ואילו ברציף שבו עברו חברי הוועדה נשאו רק פועלים יהודים, מה שיכול היה ליצור רושם שהנמל "מיוהד". אלא שבאותו היום עבדו בנמל לפחות 800 פועלים ערבים וכ-650 יהודים. על סמך מקורותיו טען חושי שהוועד הערבי העליון לחץ על הקבלנים, הסוורים והספנים הערבים להגיש לוועדה המלכותית תזכירי תלונה על "נישולם" מעבודה וכניסת פועלים יהודים תחתיהם.

מדוע לא תמכה האוכלוסייה הערבית בחיפה, ופועלי הנמל בכללה, במדיניות הוועד הערבי העליון, ולא הצטרפה לשביתה? תשובה לכך אפשר למצוא בתזכיר של אבא חושי מאותם ימים. חושי כתב שבמשך 118 ימי השביתה הכללית היו אלפי פועלים ערבים ומעסיקיהם בחיפה נתונים להסתה של המנהיגות הערבית, כדי להניעם לשבות. ואולם, יהודים וערבים המשיכו לעבוד ביחד תוך שלום וידידות שנבנו בשנים של עבודה משותפת, ולא קרה ולו מקרה אחד של סכסוך בין פועלים בני לאומים שונים באותם ימים. רק עם בואה של קבוצת מנהיגים מבחוץ נשברה זמן קצר התנגדותם של הפועלים הערבים, שלא זכו להגנת השלטונות אף שרבים מהם רצו להמשיך לעבוד. למרות כל זאת, חלק לא-מבוטל מהפועלים הערבים שמרו אמונים ל"ברית פועלי ארץ-ישראל". ההסתדרות מצדה המשיכה לספק עובדים למקומות שעזבו הפועלים הערבים.

אם כך - עבודתם המסורה של הפועלים העבריים בנמל; עצם הימצאם של פועלים יהודים במספר גדול בנמל; הקשרים שנוצרו במשך השנים בין יהודים לערבים, ופעילות ההסברה והארגון של מועצת פועלי חיפה והנהלת ה"ברית" - כל אלה הכשילו, לדעת חושי, את מאמצייהם של המנהיגים הערבים והעמיקו את האחיזה היהודית בנמל, שלא שבת ולו

מנסים להשבית את הנמל
 הבוקר ניסו ששה מסיתים ערבים
 למרוץ לנמל על מנת להשמיע על הפר-
 עלים הערבים לעזוב את העבודה. אולם
 שוטר בריטי הרגיש בהם ואסרם.
 כן נודע לנו כי גם הוועד הערבי
 העליון נכנס לעובי הסודה לשם חכמת
 ישיבתה של פועלי נמל חיפה.

דאר היום, 13.5.1936

בענין הסבלים בחיפה
 „פלישהין“ סודיע, כי „הועדה הלי-
 אומית“ בחיפה התחילה להתענין במצי-
 בם של 105 הסבלים הערבים בנמל,
 שהצטרפו לשביתה ולא הגזירו לעבוד.
 דה (ראה תוספת ערב של אתמול).
 הועדה הלאומית פנתה ללשכת המסחר
 הערבית. סוכיר הלשכה הלך ביהר עם
 עבד איראון קרמאן אל סנן המנהל (מני
 הל הנמל?) והנישו לו רשימה של הסבי-
 לים המפוטרים. המנהל ענה, כי הוא
 מתייחס לענין ברצינות ויפנה למנהל
 הסכם. ב"ב הלשכה חלבו אל המנהל
 והשתדלו שוב. הוא הודיע להם, „כי
 דיבר עם הנציב העליון בהיותו בחי-
 פה על שאלת הסבלים“. לע"ע, מנסים
 העתון, הלוי הענין ועומר.

דבר, 26.10.1936

ליום אחד בימי המאורעות.

זאת ועוד: לאחר פרוץ "המרד הערבי" גברה הפעילות היהודית בנמל. כשנמל יפו נסגר באפריל 1936, החלו סוחרים יהודים להעביר את מטעניהם דרך נמל חיפה באמצעות מועצת פועלי העיר. בנסיבות אלה ביקשה המועצה מיצואני פרי ההדר לקבל לידיה אחריות מלאה לכל משלוחי הפרי מהארץ, והיצואנים נענו, מה שהמחיש את כוחם של פועלי חיפה ואת מעמדה המרכזי של המועצה בנמל. בעונה של 1937-1938 הועברו יותר מ-90% ממשלוחי הפירות מהארץ דרך חיפה. "המרד" גם שכנע את הבריטים לאפשר כניסה של פועלים יהודים לעבודות סבלות במחסני המכס, שהיו בהנהלה ממשלתית. החלק העיקרי בעבודת הנמל - סבלות המכס - היה בידי קבלנים ערבים, ובמשך שנים סירבה הממשלה לדרישה היהודית או שהעמידה תנאים שהיה ברור כי פועל יהודי לא יוכל לעמוד בהם. ב-15.1.1937 נמסרה לראשונה עבודה זו ליהודים, באמצעות "סולל בונה". העבודה המפרכת הקשתה מאד על הפועלים היהודים, אך כבר במחצית השנייה של 1937 עלה חלקם היחסי בענף סבלות המכס לכ-20% מסך העבודות, לעומת כ-10% בתחילת השנה. הציוד המכני שעמד לרשות הפועלים היהודים השתכלל וכלל טרקטורים, קרוניות ומשאיות שנשכרו על ידי "סולל בונה" על בסיס יומי. מאז, מדי שנה העסיקה "סולל בונה" מאה עד 140 פועלים יהודים בסבלות המכס, ביניהם גם פועלים סלוניקאים. ב-1940 נרשם שיא במספרם היחסי של היהודים מכלל סבלי המכס, והוא עמד על 50%.

ייעול העבודה בנמל היה אחד מהגורמים המרכזיים שאפשרו את ביסוס העבודה העברית בו. מעבודת כפיים בראשית שנות העשרים עברו הפועלים לשימוש גובר בציוד מתקדם. לדברי יצחק אלטויה, מנהל מחלקת הנמל של "סולל בונה", שנוסדה ב-1936 - זכות הראשונים בייעול עבודת הסבלות מגיעה לפועלים הסלוניקאים. הם הביאו עמם את ה"בימבש", מתקן עשוי שקים שהזכיר בצורתו אוכף. הסבל היה מרכיב את ה"בימבש" על גבו ועליו הועמס המשא, רב יותר מזה שהעמיסו הסבלים הערבים. הסלוניקאים גם הקלו על עצמם בעזרת שולחן שהעמידו על הרציף, שעליו נפרקו המשאות וממנו הועמס המטען על ה"בימבש". הערבים, לעומת זאת, נהגו לסדר ערמות על הרציף, דבר שחייב אותם למאמץ רב יותר. אלטויה, שנחשב לאבי הציוד המכני בנמל, סייע לעלייה בתפוקה והודות לכך להעלאת שכר ולהקלה על העובדים. התמשכות המאורעות ואי היציבות של פועלי הנמל הערבים גרמו לממשלה להסכים, מחוסר בררה, לכניסת "סולל בונה" לנמל. מאז הלך מספר הפועלים היהודים בנמל וגדל בהדרגה בכל שנות המאורעות. בסוף קיץ 1938 נמסרו למועצת פועלי חיפה כ-50% מעבודות פריקת העצים בנמל, ובראשית 1939 היא קיבלה לראשונה גם הרשאה לפרוק פחם בנמל.

בסיכומו של דבר, "המרד הערבי" שקדם למלחמת העולם השנייה הוא שהביא במידה רבה להתבססות הפעילות היהודית בנמל חיפה. בסופו כבר היו הפועלים היהודים רוב בין פועלי הנמל. ה"מרד" הביא כאמור גם לסגירת נמל יפו ליהודים ובהמשך להקמתו של נמל תל אביב. התעוזה שליוותה את פתיחת הנמל בתל אביב התבססה במידה לא-מבוטלת על רוח החלוציות שהביאה פועלים יהודים לעבודות הנמל השונות בחיפה, ועל הניסיון שהם צברו בעבודות אלה.

ככל שהתגברה הפעילות היהודית בנמל כך גדל חלקו במשלוח פרי ההדר מהארץ, והיהודים הלכו ותפסו חלק מעבודות הסבלות שניתנו לפני כן לערבים בלבד.

השלב הבא היה כניסת "סולל בונה" לנמל, מסירת עבודות פריקה של עצים למועצת פועלי חיפה, וכניסת יהודים ב-1939 לתחום פריקת הפחם בנמל.

עליית חלקם של היהודים בין העובדים הביאה להתייעלות ולמעבר לשימוש בציוד.

לקריאה נוספת:

צדוק אשל, **נמל חיפה: מעבודת כפיים לטכנולוגיה מתקדמת**, תל אביב, הוצאת עקד, תשמ"ד.

אליהו בילצקי, **ביצירה ובמאבק: מועצת פועלי חיפה 1921-1981**, תל אביב, הוצאת עם עובד, 1981.

דבורה ברנשטיין, "סבלים וסטיבדורים: כניסתם של פועלים יהודים לעבודה בנמל חיפה", בתוך: יוסי בן-ארצי (עורך), **חיפה: היסטוריה מקומית**, חיפה, הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, תשנ"ח, עמ' 115-145.

הארץ, 10.8.1936

דבר, 12.8.1936

דבר, 30.4.1936

"חלוצים על הכרמל" - ההתיישבות ביערות הכרמל

יגאל גרייבר*

רקע

בתחילת המאה התשע-עשרה הוקם כפר דרוזי קטן בשם א-שלאלה (מפלי מים) ככפר-בן של הכפר הגדול עוספיה. הוא הוקם על תל ארכיאולוגי מתקופות שונות בגובה 331 מטרים, במורדות המערביים של הכרמל מעל נחל פלאח (נחל אורן). על פי המסורת הדרוזית רצחו אנשי הכפר אשה מהכפר השכן עין ח'וד, ובתגובה הרסו תושבי עין ח'וד את א-שלאלה. בתחילת המאה העשרים קנה שוכרי מנסור מעוספיה, שעבד כמתורגמן בקונסוליה הגרמנית בחיפה, שטחים נרחבים באזור ובכללם גם גבעת א-שלאלה. חלק מהאדמות הוא השכיר לחקלאים מהאזור, ובחלק אחר גידל ירקות וטבק. בערוץ הנחל הסמוך נבעו שני מעיינות - עין אורן ועין אלון - שסיפקו מים רבים. מנסור בנה ליד עין אורן בריכת אגירה ושלושה מבני אבן, ועל ראש הגבעה הקים בית-חווה.

המאמר סוקר את תהליך ההתיישבות היהודית ביערות הכרמל במחצית הראשונה של המאה העשרים.

בשלהי 1934 הושלמה קניית האדמות והמבנים של א-שלאלה ליד עוספיה, ומהנדס העיר חיפה הכין תכנית אב לעיר גנים בשם "יערות הכרמל". התוכנית כללה חלוקה לגושים וחלקות, דרכים, שטחים ציבוריים ותקנון בנייה.

מפת האזור, פרסום של "חברת כרמל להשקעות"

*יגאל גרייבר, חוקר ארץ ישראל, חבר הנהלת העמותה לתולדות חיפה

חברת כרמל להשקעות בע"מ רכשה את האדמות המיועדות לעיר הגנים לה קראו "יערות הכרמל" וגיבשה מוצרים לשיווק הקרקעות.

ב-1920 בא מגרמניה לחיפה המהנדס יוסף לוי, והחל לרכוש באזור קרקעות לבנייה. ב-1934 הוא הקים עם שני שותפים את "חברת כרמל להשקעות בע"מ" במטרה לרכוש את אדמות א-שלאלה להתיישבות יהודית. שותפיו היו גיאורג הרץ-שקמוני, איש עסקים מגרמניה שהתיישב בחיפה ב-1924 ופתח בה בית-מסחר גדול לזרעים, ופיליפ מאייר, יליד וינה שהקים בעיר חברת השקעות בנדל"ן. בשלהי 1934 הושלמה קנייתם של כ-6,000 דונם אדמות א-שלאלה מידי מנסור, כולל המבנים שהקים שם. החברה התכוונה להקים בשטח זה עיר גנים בשם "יערות הכרמל", ולמרות שטרם אושרו תכניות בניין העיר לאתר הם החלו לשווק מגרשים לאנשים פרטיים בארץ ובחו"ל. כדי לזרז את האישור שזכו באופן פרטי את שירותיו של מהנדס עיריית חיפה, ד"ר אסף ציפרין. ציפרין הכין תכנית אב מפורטת לבניין עיר, שכללה חלוקה לגושים וחלקות, דרכים, שטחים ציבוריים ותקנון בנייה. החברה הדפיסה חוברת שיווקית מפוארת, ובה תכניות מפורטות וכן ציור של האזור פרי מכחולו של הצייר החיפאי הרמן שטרומ.

תחילת ההתיישבות ביערות הכרמל

אחת הבעיות בשטח שנקנה הייתה הנגישות אליו. על רכס הכרמל הייתה אז רק דרך עפר שהובילה משכונת אחוזה לעוספיה, ואפשר היה להגיע במכונית עד לאזור צומת בית אורן-דמון של היום. משם הולך שביל רגלי לאורך של כשלושה ק"מ עד א-שלאלה. יוסף לוי יצר קשר עם קבוצת עולים צעירים מגרמניה, חברי "הפועל המזרחי", שרצו בהתיישבות חקלאית. סוכם שהם יתיישבו בא-שלאלה וכשירו דרך גישה אליה, ובעתיד יקבל כל אחד מהם חלקה במקום תמורת עבודתו. בערב שבת, 4.10.1935, עלו לאתר ארבעה-עשר מחברי הקבוצה והקימו אוהלים ליד עין אורן, צמוד לשלושת המבנים שבנה שוכרי מנסור. הם קראו לעצמם "משמר הכרמל", והתחילו בעבודות להכשרת המקום ולפריצת הדרך. בבוקרו של יום ראשון, 19.4.1936, נרצחו ביפו תשעה יהודים ו-57 נפצעו, באירוע שפתח בארץ שלוש וחצי שנות דמים שכונו על ידי הערבים **המרד הערבי הגדול**. מפקד הכנופיות באזור חיפה והכרמל היה יוסף סעיד ג'רדאת אבו-דורה, שכונה אבו אל עבד. יליד 1900 מהכפר סילת אל-חרתייה שלייד ג'נין, הוא עבד כפועל בחיפה ובראשית שנות העשרים הצטרף לארגון "היד השחורה" של שייח' עז א-דין אל-קסאם. אבו-דורה פגע מאד גם בכפרים הדרוזים שבכרמל. עם פרוץ המאורעות עברו חברי יערות הכרמל לראש הגבעה, לבית החווה של מנסור. הם בנו סביבו חומה והקיפו אותה בגדר תיל. בתחילת חודש יולי ביקר במקום סגן מפקד מחוז הצפון של המשטרה הבריטית, פאדי גורדון, ובעקבות ביקורו נפתחה במקום תחנת נוטרים, שהיו ברובם חברי הקבוצה. למפקד התחנה מונה קורפורל (רב טוראי) אליעזר ורשבסקי, שהגיע לנקודה כתגבור עם עשרה חברי "מכבי הצעיר" ועוד קבוצה של חברי "פלוגת הים" (שהקימו מאוחר יותר את קיבוץ אפק במפרץ חיפה). רוב האנשים גויסו כ"גפירים" (שוטרים מוספים) וקיבלו מדים ונשק. ארגון ההגנה סיפק להם נשק בלתי חוקי והקים סליק לאכסונו.

חברת כרמל להשקעות שלחה למקום את הנס ברגר כמנהל היישוב ואת הרופא ד"ר יוליוס רוזנבאום, ושכרה למתיישבים טנדר עם נהג - חיים שולרר. עוד כמה מתנדבים באו לסייע להם, בהם קבוצה מקיבוץ גשר שעזרה בהקמת הביצורים. במרכז האתר הוקם מגדל תצפית מעץ בנוסח חומה ומגדל. מאחר שבית החווה היה במצב גרוע ורובו חסר גג, הקימו המתיישבים בין המבנה לגדר אוהלים וליפטים למגוריהם. עבודות הבנייה והכשרת השטח והדרך לאתר נמשכו בליווי נוטרים חמושים. עוד מתנדבים נוספים באו

עבודות הכשרת הדרך והמקום בוצעו באמצעות קבוצת עולים חברי "הפועל המזרחי", שנקראו "משמר הכרמל".

בפרוץ "המרד הערבי הגדול" התבצרו חברי הקבוצה בבית החווה של מנסור. למקום נשלחו מתנדבים, ובהמשך פרשה עליו "ההגנה" את חסותה ומינתה לו מפקד יישוב.

משה בלאט מונה כמפקד היישוב.
בלאט הוא איש "המשטרה המעולה"
("הז'נדרמייה הארץ ישראלית") בה
שירתו תושבי הארץ: יהודים, ערבים
וצ'רקסים, במטרה לאבטח את
הגבולות.

למקום, וכעת התגוררו בו כארבעים אנשים, 24 מהם חברי הקבוצה המקורית של הפועל
המזרחי. ההגנה, שפרשה את חסותה על המקום, מינתה בתחילת 1937 את משה בלאט,
איש ה"משטרה המעולה" לשעבר שפיקד עד אז על שכונת התקווה בתל אביב, כמפקד
היישוב. במקביל בנתה חברת כרמל להשקעות משאבה במבנה אבן בתחתית הגבעה,
שבאמצעותה הועלו מים ליישוב, שם נאגרו במיכל מתכת גדול שהוקם על גג בית החווה.
פעם בשבוע הביא הטנדר אספקה משכונת אחוזה ליישוב, בליווי נוטרים חמושים.

מגדל התצפית, לאחר פרוץ המאורעות
ברקע: בית החווה

תקיפה ראשונה של אנשי היישוב

ביום שישי, 14.8.1937, בשעה 14:00, יצא הטנדר מאחוזה עם האספקה השבועית. נהג
בו חיים שולרר, ועמו נסעו אשת הרופא וצעירה תל אביבית בשם ברוניה קולין. בתחנת
המשטרה של אחוזה הם קיבלו שני נוטרים לאבטחה - מיכאל וייסר ואבנר גולדהאבר.
בסביבות השעה 15:00 יצא הטנדר בחזרה מיערות הכרמל לאחוזה. אשת הרופא נשארה
ביישוב, ונוטר נוסף בשם יוסף המרמן, שלא היה חמוש, הצטרף לנסיעה. באחד מעיקולי
הדרך, ליד ח'רבת דמון (מסעדת "בוסתן הכרמל" הנטושה היום), הם נתקלו במחסום
אבנים שהונח לרוחב הדרך, ונפתחה לעברם אש משלושה כיוונים. הנוטר מיכאל וייסר
נהרג במקום, והנוטר אבנר גולדהאבר נפצע וברח לכיוון שכונת נווה שאנן, מרחק של
כעשרה ק"מ. הנהג חיים שולרר והנוטר יוסף המרמן נהרגו עוד לפני שהצליחו לצאת

ההתקפה הראשונה, על טנדר
האספקה השבועית, יצאה מטירה
באמצע אוגוסט. הטנדר נתקל
במחסום ונוקב בכדורים. התקיפה
גבתה ארבעה קורבנות. על תושבי
הכפר טירה הוטל קנס כספי.

מהטנדר. כשהמשטרה הגיעה למקום נמצא הרכב בצד הדרך כשהוא מנוקב בעשרות כדורים, גופותיהם של שולר והמרמן בתוכו וגופותיהם של וייסר וקולין מחוץ לו. ארבעת הנרצחים נקברו בבית הקברות החדש בחוף הכרמל, שנפתח כשנתיים קודם לכן, בחלקה שיועדה לקרבנות המאורעות. כל אדם שנהרג באותה תקופה, גם אם לא היה חבר ההגנה, חויל לארגון לאחר מותו ונקבר כאחד מחבריו. עקבות התוקפים הובילו לטירה שליד חוף הים (טירת הכרמל כיום), ועל הכפר הוטל עונש קיבוצי כפי שהיה מקובל אז. העונש - קנס של 500 לא"י - היה חריג מאד בגודלו לאותו הזמן.

שבוע לאחר מכן, ב-20.8.1937, ביצעו חברי ההגנה משכונת אחוזה פעולת תגמול כושלת. ליד השכונה עבר שביל שדרכו נהגו ערבים מטירה לעלות לכרמל, והוחלט להציב במקום מארב. את הפעולה יזם מישה פלוטקין, מפקד הכרמל וסגנו של מפקד העיר יעקב דורי, והוא אף פיקד עליה. עמו היו סגנו מקס חניניץ, משה אלפרשטיין ודודיק אסטרון. הם ארבו ליד השביל בשעת בוקר מוקדמת, וכשראו דמויות מתקרבות פתחו באש והסתלקו מהמקום. התברר שהיו אלה שתי כפריות וגבר שהובילו כדי לָבֵן למכירה בחיפה. אחת הנשים נהרגה והשניים האחרים נפצעו. העיתונות היהודית טענה שהכנופייה שרצחה את הארבעה ביערות הכרמל אחראית גם לאירוע זה, כי אנשיה התנגדו לקשר של תושבי טירה עם יהודי חיפה, וכן דווח שערבים נראו בורחים מהמקום. ואולם - בחקירת המשטרה הוברר כי מדובר בפעולת נקם של תושבי אחוזה. מפקד נקודת הנוטרים בשכונה, יהודה מינשטיין, נעצר ונערך חיפוש בביתו. עוד כשבועים מתושבי השכונה הועמדו למסדר זיהוי בפני הפצוע. כל חברי ועד השכונה זומנו למושל מחוז הצפון אדוארד קית-רוץ', שהודיע להם כי הממשל יודע שהירי בוצע על ידי יהודים מהשכונה. על אחוזה הוטל קנס קיבוצי של 250 לירות, וגם ערעורים שהוגשו לא הצליחו לבטלו.

פעולת תגמול שיזמו חברי ההגנה משכונת אחוזה נכשלה משפגעה בשוגג בשתי כפריות וגבר שהובילו לָבֵן למכירה. תושבים מהשכונה הוזמנו למסדר זיהוי, וחברי הוועד זומנו למושל המחוז, קנס קיבוצי הוטל על שכונת אחוזה.

המשך הפיתוח של היישוב ביערות הכרמל

בניית הגשר לאורך נחל אורן

בעקבות רצח הארבעה הוגברו עבודות הביצורים ביערות הכרמל. גדר התיל עובתה, נבנו עמדות נוספות ותגבורת נוספת הובאה למקום. בליל חג השבועות, 15-16 במאי 1937,

עבודות הביצורים נמשכו, כמו גם המאמצים לפריצת דרך. לצידם נמשכו ההתקפות על הישוב, ובאוגוסט 1938 התקיפה כנופייה ערבית של כשישים-שבעים איש משאית של הישוב ורצחה עשרה מנוסעיה. מדרך של הצבא הבריטי פגע באנשי הכנופייה, ומי שנתפסו נדונו למוות בבית דין צבאי. חללי כל המתקפות נקברו בחלקת "ההגנה".

הונח מטען חבלה קטן בקיר חומת המגן של הישוב, אך הפיצוץ גרם לנזק קל בלבד. באותו חודש הושלם המאמץ האינטנסיבי לפריצת דרך עפר מדרך חיפה-עוספיה ליד חרבת דמון, ועד לישוב. עד אז הצליחה חברת כרמל להשקעות למכור לאנשים פרטיים כ-2,500 דונם מתוך ה-6,000 שקנתה. המשטרה והצבא הגבירו את פעילותם באזור, וב-30 באפריל עצרו שמונה ערבים בפשיטה על הכפר דמון, כשברשותם נשק רב. גם בכפר הקטן ח'רייבה שבקרבת מקום נעצרו חשודים ונתפש נשק. שניים מהעצורים, תושבי טירה, הועמדו לדין. בסוף 1937 שכרה כרמל להשקעות את חברת סולל בונה להקמת גשר מעל נחל אורן ולסלילת כביש לכיוון "גבעת הבוגלו" (כיום גבעת וולפסון) שמדרום ליערות הכרמל, כדי לפתח את השטח שם. הפועלים שביצעו את העבודה היו חברי קבוצת הפועל המזרחי שהתיישבה ביערות הכרמל, ובניית הגשר נשלמה בסוף נובמבר אותה שנה.

הבקר, 14.1938

ביום חמישי, 31.3.1938, עבדה קבוצת הפועלים בפריצת הדרך לגבעת הבוגלו, מרחק של כ-800 מטרים מהישוב, והשתמשה בפטישי אוויר. בשעה 14:15 תקפה אותם, בחסות הרעש, כנופייה של כעשרים איש, והרגה את הנוטר המאבטח מרדכי בר. שלושה נותרים שהגיעו מהישוב לשמע היריות הניסו את התוקפים. בשטח נמצאו כתמי דם שהעידו כי לכנופייה היו נפגעים, וכלבי גיטו הובילו את החוקרים כשלושים ק"מ מזרחה, לכיוון ג'נין, עד שהעקבות נעלמו. נראה שהתוקפים היו מכנופיית אבו-דורה. מרדכי בר בן ה-22, שעלה לבדו מגרמניה, היה חבר "פועלי אגודת ישראל" והצטרף לקבוצת הראשונים ביערות הכרמל כדי לרכוש שם חלקת אדמה להוריו. רציחתו גרמה לוויכוח במוסדות הישוב ובהגנה, והיו שקראו לנטוש את המקום. לבסוף הוחלט שלא לעזוב, והנקודה תוגבר באנשים ונשק. כן הועברו אליה קורסי ההגנה מחיפה, כדי להגביר את הנוכחות בה.

המשך ההתקפות על היישוב

בעקבות רציחתו של בר הופסקה סלילת הדרך דרומה לגבעת הבונגלו ששמה הוסב ל"גבעת מרדכי". במקום זאת הוחל בסלילת דרך מערבה לכיוון עתלית, בערוץ נחל אורן. חברי יערות הכרמל בנו גשר חדש מעל הנחל, כ-500 מטרים מערבה מהיישוב. ב-19.7.1938 לפנות בוקר נערכה התקפה נוספת על היישוב, כשכנופייה ערבית פתחה לעברו באש משני מוקדים, ונענתה באש מצד הנוטרים. לא נעשה ניסיון לחדור למקום, אך נעקרו עצי פרי שניטעו בקרבתו.

ביום חמישי, 15.8.1938, בסביבות השעה 15:00, נסעה המשאית של יערות הכרמל מחיפה לנקודה. הייתה זו נסיעת האספקה השבועית, שיצאה בדרך כלל באותו יום ובאותה שעה ונסעה בנתיב קבוע. במכונית היו אחד-עשר אנשים - תשעה נוטרים, שאחד מהם נהג, ושתי נשים. באותו מקום שבו הוצב מארב ערבי שנתיים לפני כן, נתקלו גם הם במארב. הכנופייה שארבה להם מנתה שישים עד שבעים איש. שבעה מהנוטרים נהרגו מיד ואחד מהם, הנס ברגר (שהיה גם מנהל היישוב) נפצע אך הצליח להימלט ולהתחבא בשטח. שתי הנשים נפצעו קשה ונפטרו זמן קצר לאחר מכן. לשמע היריות יצא כוח נוטרים עם רופא ברכב מיערות הכרמל, אך גם הם הותקפו בדרך ולא הצליחו להגיע. תוך זמן קצר הגיע למקום כוח צבאי מגדוד "רויאל ווסט קנט" שהיה אחראי על אזור חיפה והכרמל ושהה בסמוך בפעילות מבצעית. הכוח הצליח לפגוע בכנופייה בעת נסיעתה, להרוג שבעה מאנשיה ולשבות שניים אחרים. במרדף השתתפו גם שני מטוסים בריטיים. למחרת הובאו גופות הנרצחים מבית החולים הדסה לחצר הטכניון, ולאחר ההספדים דיגל משמר כבוד של נוטרים את נשקו. מסע ההלוויה צעד לבית הקברות בחוף הכרמל, שם נטמנו הנרצחים בחלקת ההגנה לצד חמשת חבריהם שנרצחו לפנייהם: ארבעה בהתקפה ראשונה ואחד בהתקפה השנייה. הנוטר דב הוישיק, שהצטיין בקרב ונהרג, צוין לשבח על ידי מפכ"ל המשטרה אלן סונדרס.

לאחר רצח העשרה

רצח העשרה גרם להלם וזעזוע בארץ ובחיפה. אחד ההרוגים היה משה בלאט, המוכתר והמפקד של יערות הכרמל, וצריך היה למנות מפקד חדש ליישוב. חבר ההגנה מישה פלוטקין המליץ למפקד הארגון בעיר, יעקב דורי, למנות לתפקיד חבר צעיר בשם מאיר זרודינסקי (לימים האלוף מאיר זורע). דורי שוכנע והם פנו לד"ר ארתור בירם, מנהל בית הספר הריאלי שבו למד זרודינסקי, שהיה גם המפקד הראשון של ההגנה בחיפה. גם בירם המליץ על זרודינסקי, והשניים פנו להוריו של הנער, שהסכימו כי הוא יפקד על יערות הכרמל בחופשת הקיץ. בתום הקיץ מונה נחמיה בורשטיין (ברוש) למפקד המקום. פחות מעשרה ימים אחרי רצח העשרה, ב-24.8.1938, נשפטו שני אנשי הכנופייה שנתפשו בבית דין צבאי בריטי, ונדונו למוות. במלאת שנה לרצח, באוגוסט 1939, נערך טקס זיכרון המוני במקום שבו הוא התרחש, על הכרמל. אבא חושי, מזכיר מועצת פועלי חיפה, ספד לנרצחים ואמר: "במקום זה יקום ישוב עברי גדול..."

אחרית דבר

אחר רצח העשרה עזבו חלק מהמתיישבים את המקום. חברת כרמל להשקעות, שהבינה שבמצב הנוכחי אין סיכוי למכור מגרשים, החליטה לפעול לעיבוי ההתיישבות באזור כדי להגביר את הבטחון. ב-26.9.1939, לאחר משא ומתן של כשנה עם הקק"ל,

למרות קולות שקראו לנטישת המקום הוחלט להישאר בו, ופעילות "ההגנה" במקום תוגברה. הופסקה סלילת הדרך מיערות הכרמל דרומה, והחלה סלילת דרך מערבית בערוץ נחל אורן.

הצפה, 15.8.1938

הצפה, 25.8.1938

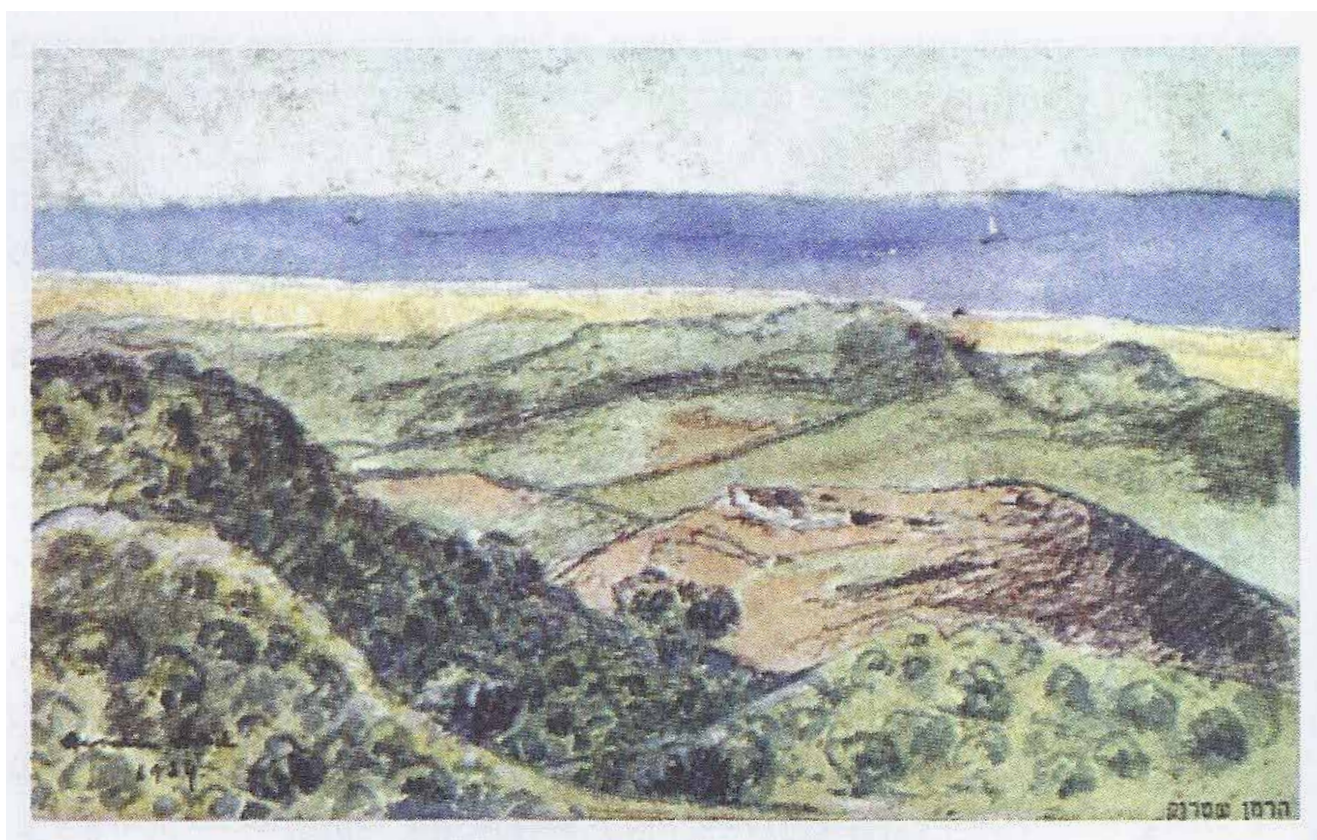
העבירה החברה שטח של כ-1,400 דונם לקרן, כדי שזו תפתח בו תשתיות להקמת ישוב חדש. ב-1.10.1940 עלו לאתר יערות הכרמל, שנעזב, חברי גרעין "הבחרות הסוציאליסטית" מפולין ומרוסיה, שעברו הכשרה חקלאית במגדיאל. קבוצה זו עברה אחרי כמה חודשים לאתר שיועד לה, והקימה בו את קיבוץ בית אורן. רק אחד מהקבוצה המקורית, הנס ברגר, נשאר באתר כנציג החברה עד שהמקום ניטש סופית. לאחר שנים, ב-1963, הולאמו אדמות האזור והוקם עליהן פארק הכרמל. אתר יערות הכרמל הנטוש הלך והתפורר, עד שהוחלט לשפצו. ב-22.9.2005 נחנך האתר המשופץ כמרכז פעילויות וטיולים באזור, כשאת המזוזה קובע יצחק ריש, מאחורוני חברי הפועל המזרחי שהקימו את הישוב שבעים שנה קודם לכן.

במצב הקשה שנוצר במקום לא היה סיכוי למכירת מגרשים למתיישבים חדשים. חברת "כרמל להשקעות" העבירה שטחים לקק"ל להקמת ישוב חדש באזור. חברי "הבחרות הסוציאליסטית" התיישבו באתר הנטוש, ומשם עברו להקים את קיבוץ בית אורן. ב-1963 הולאמו אדמות היישוב והוקם פארק הכרמל. ב-2005, אחר ששופץ ושוקם, הפך האתר למרכז פעילויות וטיולים לאזור.

לקריאה נוספת

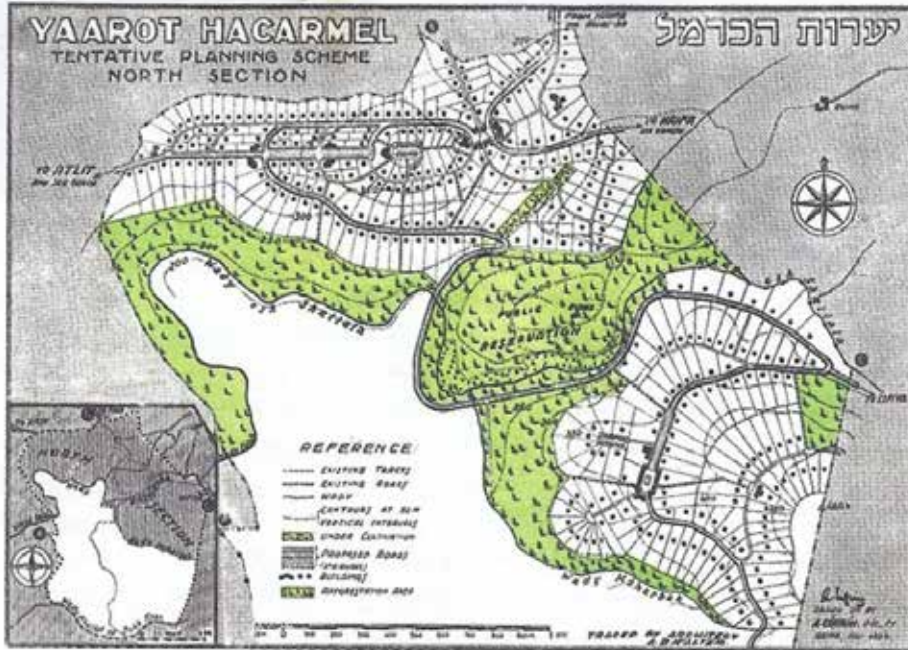
יצחק ריש, **חלוציות ביערות הכרמל**, הוצאה עצמית, 1987.
יוסי בן-ארצי, "היקה מרחוב פנורמה: פועלו ותרומתו של יוסף לוי ליישוב בארץ ישראל", **עיונים בתקומת ישראל 26**, 2016.
שמעון דר ויגאל בן-אפרים, **שלא לה - עיר כרמל הקדומה**, החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, 2018.

תודות לאלי רומן על עזרתו בהכנת המאמר.

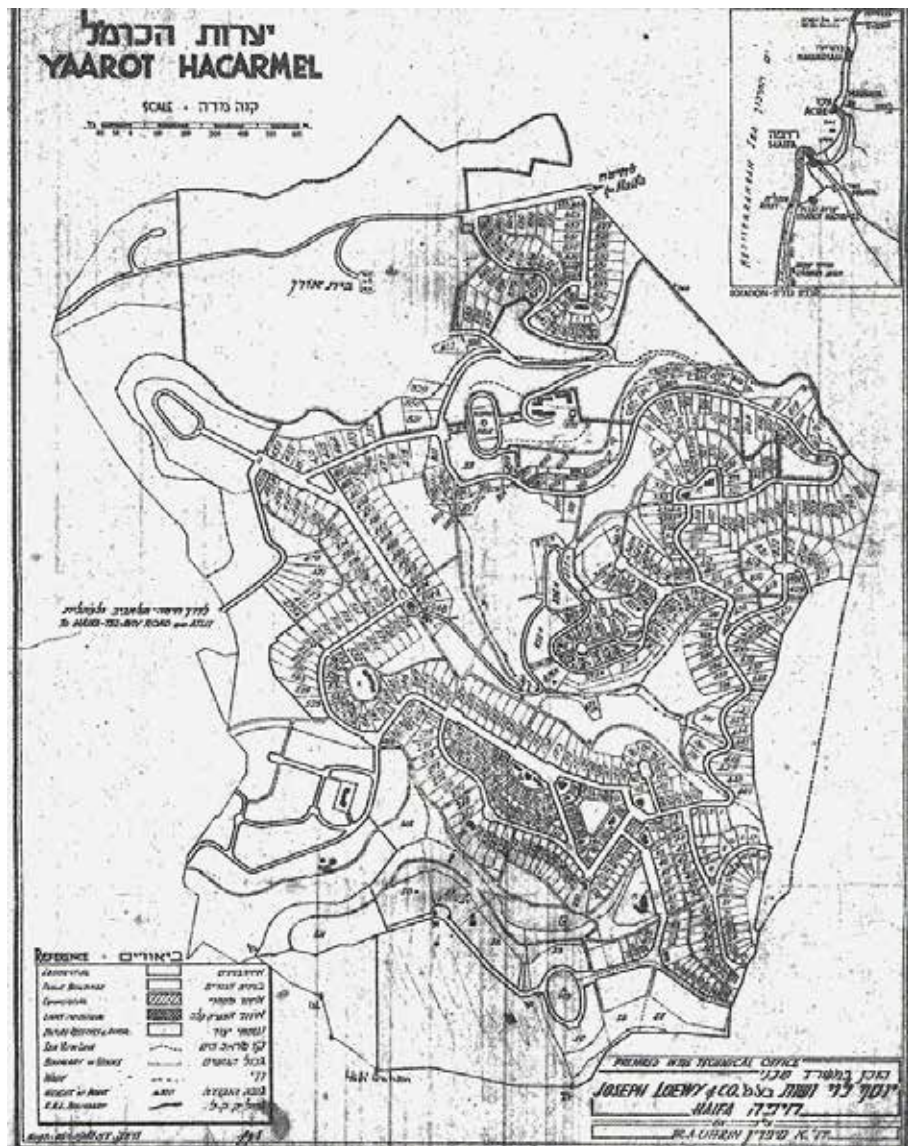

ציור סביבת יערות הכרמל, הרמן שטרוק, 1934.
הגבעה החומה ועליה חורבה היא א-שלא לה

תוכניות המגרשים. נערכו על ידי מהנדס עיריית חיפה, ד"ר אסף ציפרין.

התוכנית הראשונית, נועדה לשיווק הפרוייקט

התוכנית המעודכנת, פורסמה על ידי משרדו של יוסף לוי

האתר כיום. צילום מדרום: יגאל גרייבר, 2019

ישראל הכרמל

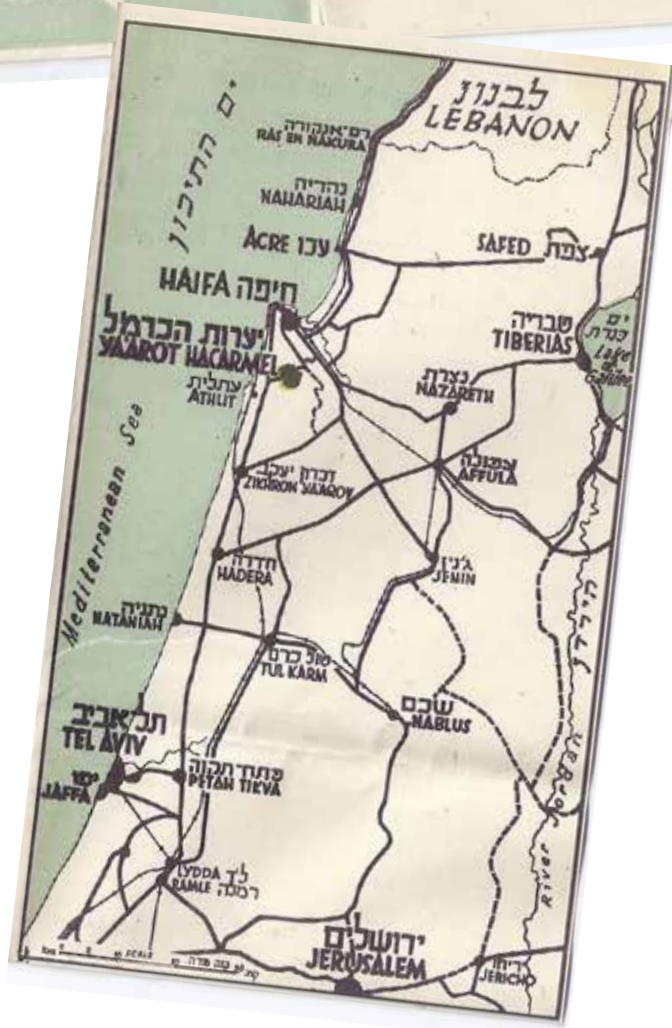
YISRA'EL HACARMEL

חברת כרמל להשקעות בע"מ
חיפה
 רחוב שמריהו לוין 10. טלפון 3953

סוכנים
 תל אביב, ד"ר מ. מאיר, רחוב אלנבי 22, טלפון 3033
 ירושלים, ד"ר ר. שורק, רחוב בן יהודה 4, טלפון 3141

CARMEL INVESTMENT TRUST LTD.
HAIFA
 10 SHMARIAHU LEVIN STREET, PHONE 3953

AGENTS:
 TEL AVIV, Dr. M. MEYER, 22 ALLENBY ROAD, PHONE 3033
 JERUSALEM, Dr. R. SCHWARZ, 4 BEN-YEHUDA ROAD, PHONE 3141

פרסום לשיווק

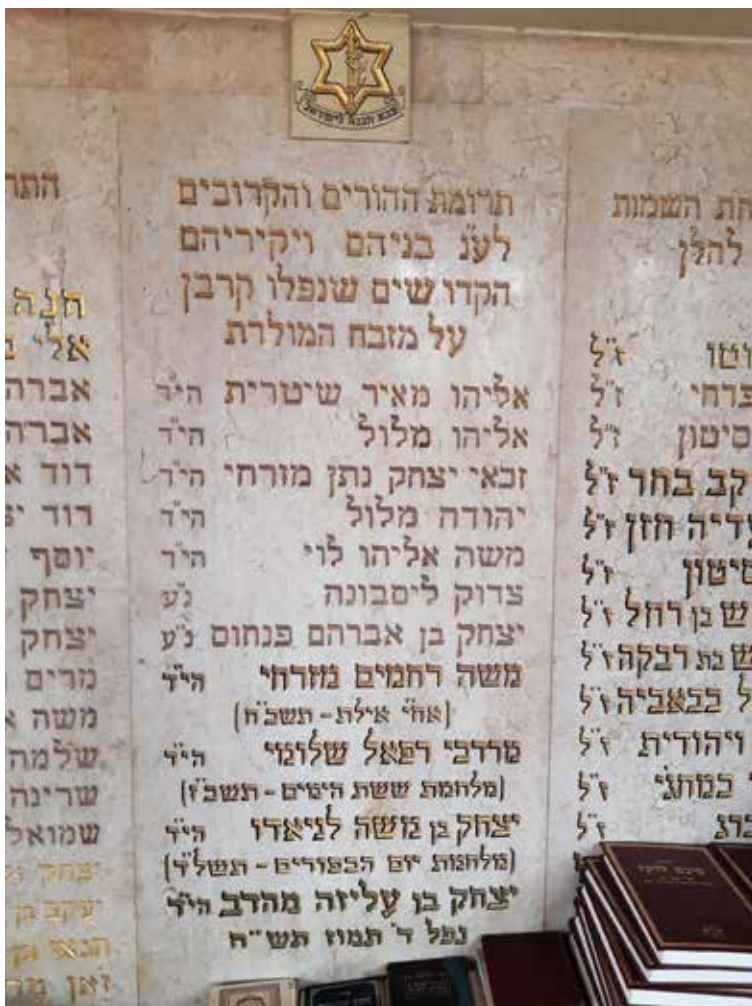
72 שנה - המקרה של צדוק ליסבונה

ראובן פוקס*

באחד מימי חורף 2016, בשעת צהרים, עברתי ברחוב הרצל וליד בית מספר 43 - מבנה בן שלוש קומות שנבנה בשלהי תקופת המנדט - הבחנתי בשלט המזמין לתפילת מנחה בשעה 13:30 בבית הכנסת "היכל נתנאל" שבקומה העליונה. נכנסתי, טיפסתי שלוש קומות, ובכניסה להיכל ראיתי שלט המספר שבית הכנסת נבנה בשנות הארבעים של המאה העשרים כבית כנסת ספרדי על ידי קהילת יוצאי סוריה בארץ-ישראל. לתפילה נקבצו כחמישה-עשר איש - "עמך" ישראל מהסביבה, בעלי עסקים זעירים, פקידיים או בעלי מלאכה בני כל הגילים.

במהלך התפילה הבחנתי במרכז ההיכל בשלט הנצחה לאחד-עשר חללי מערכות ישראל, רובם מתקופת מלחמת השחרור. עברתי ברפרוף על השמות, והבחנתי שבעוד שליד רובם מופיעה התיבה הי"ד (ה' יקום דמו), ליד שניים מהם כתוב נ"ע (נשמתו עדן). תמהתי האם יש לכיתוב זה משמעות הקשורה לנסיבות נפילתם. להלן אספר על אחד מהשניים, צדוק ליסבונה. השני, רב"ט יצחק פנחוס, יליד סוריה, נפל בקרב באבו עגילה במערכת סיני.

המחבר מחפש משמעות לעובדה שבלוח הזיכרון שמצא בבית כנסת של יוצאי סוריה משלהי תקופת המנדט, מופיע הכיתוב "נ"ע" ליד שמו של צדוק ליסבונה. ליד החללים האחרים מופיע הכיתוב "הי"ד".

לוח הזיכרון ב"היכל נתנאל"

"איש השורה, סמל המסירות והנאמנות" מתוך הכיתוב על המצבה הנושאת את סמל ההגנה, באדיבותו של רון מנדל.

*ראובן פוקס הוא חבר העמותה לתולדות חיפה.

צדוק ליסבונה, איש "ההגנה"

באוגוסט 1947 היה "חם" בארץ-ישראל של סוף המנדט הבריטי, חם במובנים רבים. מלבד חום הקיץ המעיק, רתח בארץ גם המאבק על הכרת האומות המאוחדות בצורך לפתור את "בעיית פלשתינה-א"י". על רקע זה הגיעה לשיא המתוחות רבת השנים בין המוסדות הלאומיים של המדינה שבדרך וארגון "ההגנה" שסר למרותם, לבין ארגוני ה"פורשים" הרוויזיוניסטים - האצ"ל והלח"י.

צדוק ליסבונה, יליד דמשק בן 45, נשוי ואב לשני ילדים, יוצא ה"גדודים העבריים" וחיפאי מזה עשרים שנה, היה מפקד בכיר ופעיל ב"הגנה", ונחשב לאדם רציני ואחראי. כמה ימים לפני המקרה שעליו אספר הוא השתתף בישיבה של מטה "ההגנה" בחיפה, שבה הונחו הנוכחים לשבש ולמנוע "בכל דרך אפשרית" את פעילותם של אנשי האצ"ל והלח"י ה"גורמים לנזק רב למאמץ הלאומי להכרה במדינה יהודית בארץ ישראל".

באותם ימים עבד ליסבונה כפקיד בבנק ברקליס בחיפה. בנק זה היה למעשה הבנק הרשמי של ממשלת המנדט, ושימש בין השאר את האדמיניסטרציה הבריטית. היו לו שני סניפים בחיפה, ברחוב המלכים שבעיר התחתית, סמוך לתחנות המשטרה והבולשת הבריטיות, וברחוב הרצל בהדר הכרמל, שם עבד צדוק.

בניגוד ל"הגנה", שפעולותיה מומנו ברובן על ידי המוסדות הלאומיים, אנשי האצ"ל מימנו את פעילותם מתרומות צנועות של אוהדים בארץ ובחו"ל, ומ"החרמת כספים". משמעות הביטוי הזה הייתה למעשה מעשי שוד - של בנקים שעבדו עם הבריטים, של מכוניות ורכבות שהובילו כסף בריטי, ועוד. היה זה "כסף אנגלי" שמצווה להחרימו לטובת סילוק השלטון הזר מהארץ.

"הסזון הקטן" בחיפה

ב-29.10.1946, כתשעה חודשים לפני המקרה הנדון, החליט הוועד הפועל הציוני "להוקיע ולדחות ללא סייג את טרור הדמים ... לבודד את הפורשים ולמנוע מהם כל עזרה". ב-20.1.1947 החליטה מליאת הוועד הלאומי כי "היישוב יתגונן בכוח בפני מעשים של השתלטות וכפייה ע"י הפחדה והטלת אימים לשם סחיטת כספים...", ובמסמך מ-15.6.1947 פירט ישראל גלילי, ראש המטה הארצי (הרמ"א), כיצד צריכה "ההגנה" להקים בכל סניף שלה "יחידות מגויסות" של עשרה עד שישה-עשר איש למאבק בפורשים. מאמץ מיוחד הוקדש לגדיעת המקורות הכספיים שמהם ניזונו הפורשים. הפעם, בניגוד ל"סזון" הקודם שהתרחש בין דצמבר 1944 לפברואר 1945, חויבו כל חברי "ההגנה" להשתתף בפעולות נגד האצ"ל והלח"י.

ב-24.4.1947, באישון לילה, הוצאו כחמישה-עשר חשודים כחברי אצ"ל מבתיהם בהדר הכרמל בחיפה, והוכו קשות על ידי אנשי "ההגנה" באלות, אגרופנים ומוטות. שלושה שבועות לאחר מכן, ב-13.5.1947, ביצע האצ"ל פעולת תגמול שבה הוכו אנשי "ההגנה" בהדר הכרמל מכות נמרצות. בראשית יולי שוב הגיב האצ"ל בהכאת חמישה מפקדים בכירים של "ההגנה" בעיר, ובאחד-עשר באותו חודש תקפה "ההגנה" שנית. ימים ספורים לאחר מכן היכה האצ"ל שוב באנשי "ההגנה".

"ההגנה" לא הסתפקה בהכאת אנשי האצ"ל, אלא ניסתה גם לפגוע באמצעי הלחימה שלהם באמצעות פריצה לשני מחסני האצ"ל בחיפה, ברחוב שפירא מספר 11 וברחוב ירושלים מספר 8. שתי חוליות נשלחו ב-24.5.1947 לפשוט על המחסנים בו זמנית, כשלפניהם יצאו חבלנים לפרק מטענים אפשריים. במהלך הפירוק של מטען שהוצמד

התקופה בה התחולל הסיפור של צדוק ליסבונה היא תקופת "הסזון הקטן" בחיפה. אנשי ההגנה נאבקו ב"פורשים" שהם חברי אצ"ל ולח"י. בחיפה התקיימו פעילויות בהן התעמתו אנשי ההגנה ואנשי אצ"ל.

הוועד הפועל הציוני הוקיע את טרור הדמים ובודד את הפורשים. מליאת הוועד הלאומי החליטה כי היישוב יתגונן בכוח בפני הפחדה לשם סחיטת כספים. ההגנה נערכה להקמת יחידות מגויסות בכל סניף כדי להאבק בפורשים.

כל חברי ההגנה חויבו להשתתף בפעולות נגד האצ"ל והלח"י. הפורשים מימנו פעולותיהם מתרומות וממעשי שוד של כסף בריטי.

לדלת המחסן ברחוב שפירא אירע פיצוץ, וחבלן "ההגנה" יהודה ליטמנוביץ ז"ל נהרג. שניים נוספים נפצעו, ופעולות אלה נכשלו למעשה. העימותים הקשים הללו רוככו וכמעט שנפסקו לחלוטין בנובמבר 1947, לפי החלטת הנהלת הסוכנות ועקב לחץ ציבורי מכל קצות הקשת הפוליטית היהודית בארץ, על רקע החלטת החלוקה באו"ם. ועם זאת - על הרקע שלהם אפשר להבין את מה שאירע במהלך שוד האצ"ל בבנק ברקליס בחיפה, ואת מה שניתן להעריך כמניעיו של צדוק ליסבונה, פקיד הבנק שהיה כאמור גם מפקד בכיר ומוערך ב"הגנה" בחיפה.

שוד בנק ברקליס ברחוב הרצל

ב-4.8.1947, בעיצומו של יום עסקים ובשעה 12:20, זמן קצר לפני הסגירה, נכנסו לסניף בנק ברקליס ברחוב הרצל 53 שבהדר שישה חברי אצ"ל באקדחים שלופים, בראשם בחורה בחציאת, חיה קנופ שמה, ואיימו על הנוכחים לא לזוז ולא להפריע להם (בבנק היו באותה שעה גם שני קצינים בריטים שנענו לפקודה, ועל כך נשפטו ונענשו לאחר מעשה על ידי מפקדם). כמה מהבחורים חסמו את הכניסה והשאר ניסו לרוקן את הקופות והכספת. מנהל הסניף, שבתאי אלנקווה, סירב לפתוח את הכספת (יש האומרים ש"לא הצליח" לפתוח אותה), ושללם של השודדים היה כ-1,300 לא"י בסך הכל. האזעקה הופעלה, כוח משטרה היה בדרכו למקום והחבורה התכוננה לנסיגה מהירה, אלא שאז הסתער לעברה ליסבונה, מן הסתם בשל הפקודה שקיבל רק לאחרונה מ"ההגנה", תפס בחולצתה של חיה קנופ וסירב לעזוב אותה. מפקד הפעולה, "עמרם" בכינוי המחתרתי, כיוון אליו את אקדחו ולפי עדותו של יצחק גרנט, עובד הבנק, קרא לעברו: "עזוב אותה או שאני יורה...". ליסבונה לא הרפה, ו"עמרם" ירה ופצע אותו בבטנו. חוליית האצ"ל נסוגה במהירות, תוך ירי והשלכת רימון עשן, אל דירות מסתור באזור שוק תלפיות. לאחר זמן קצר נפטר ליסבונה בבית החולים רוטשילד.

בארבעה באוגוסט 1947 פרצו שישה חברי אצ"ל לסניף בנק ברקליס ברחוב הרצל 53. עם הפעלת האזעקה תפס מפקד ההגנה צדוק ליסבונה את חיה קנופ מחוליית האצ"ל. משסרב לשחררה נורה, ונפטר בבית חולים. עיתוני התקופה קראו להסקת מסקנות, וראו בליסבונה קורבן מיותר.

המחבר מניח שאנשי חוליית השוד, או אפילו היורה, עלולים להיות בתוך קהל המתפללים ולכן הוחלט להימנע מלהזכיר נקמה.

הקורבן המיותר כל כך של מלחמה אלימה זו הובא למנוחות בחיפה. המונים ליוו את ארונו ו"היישוב המאורגן" כולו הביע, לפי עיתוני התקופה, "זעזוע כבד, וקרא להסקת מסקנות". המאורעות שתכפו ובאו אחר כך הטביעו את המקרה העצוב הזה בכאב ובזעם על אלפי חללי מלחמת העצמאות, ונשארה רק כתובת על קיר בית הכנסת. מנסחה של כתובת זו לא רצה כנראה להשתמש בתיבה "היד", שכן ידע כי חלק מחוליית השוד (ואולי אף היורה עצמו) עדיין מסתובבים בעיר ואולי אף סרים מדי פעם לתפילת מנחה בבית הכנסת "היכל נתנאל" שברחוב הרצל 43 בהדר.

לקריאה נוספת:

מילת החיפוש "צדוק ליסבונה" באתר "עיתונות יהודית היסטורית" של הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב.

שוד מזויין בברקליס - בהדר-הברמל

הפקיד צדוק ליסבונה זיל נהרג בזמן מאבק

מאת סופר הבוקר בחיפה - ספר יהודי נהרג, ושני יהודים נפצעו בשעת השוד של 1300 לאיי סטנלי, ברקליס שבמחוז הרצל במחוז הברמל, רוצים מספר לפני שגילה הבנק אתמול בצפריים.

בשעה 12.30 נכנסה לבנק דרך הוללה הראשית, צעירה לבושה חולצה לבנה והצאת כחולה, כשבידה אקדח שליוף, היא עברה דרך הדר המבולל לפניו הבנק, וצווחת על הפקידים ללכת. כדי שלא ישפילו את צלצול האד צקה איתה שעה נמשכה ירייה מחוץ לבנין, ורעה צעירים נכנסו לתוך האולם וירייה על הנוכחים להחיים את הירייה, אחד קפץ ודרד האשגב לעבר טליון הקטן והציא מתחתו את כל הכסף.

באחת שעה נכנס צעיר אחר לתוך הבנק, ודרש ממנו לכסוף את הבטחתה של חקופה הראשית, הפנהלי, עד שכתאי אלנקבה, סטריב לציית לדרשה זו, הוכה בכת אקדח בראשו ומספרו צד דם. לאחר שהספיקו לאיים עליו במקומים, הציא הבנק והן נעדר מפתחתו, אולם הללו לא התאזרו לכניעת הרעה.

בשהרגישים המתגבשים שהפעלה התושקה, החלו בנסוגה כשהם איספים את הכסף סקר פתח דורבה לתוך סיקים - סכום של כ-1000 לאיי בסך הכל.

רצה לתפוס

נעה ברייחום חשם סקיד הבנק היהודי צדוק ליסבונה בן 44 את אחד הנושדים הנאבק עמו ליד דלת הבנק, אלה ירה, הנושד פגע בכספו ונפצעו באופן אנוש. ליסבונה כת כעבור זמן מה מפעוץ בבית החולים, רוצה לייסבונה זיל עבר 30 שנה בבנק, והגיה אשה ושני ילדים.

הקול ניסה לתפוס את הנושדים אך נאלץ לזנוק לתפוס בגולל הירייה המרובות ביחוד לל עבר כעת ברייחום, הם התפזרו וישוטים השתים בכניבה, צעיר אחת, שנת' יהודי היסטורי

Jewish Historical Press (www.jpress.org.il) Brought to you by: The National Library of Israel and Tel Aviv University

לוייתו של צדוק ליסבונה ז"ל

דוק הירך משם טשא אהרון ביד חברי העדה דרך רחוב הרצל עד ל.ארמון, כעלמנו חולטים חברים וידיים וכיחיים ויחיים. בבית הקברות נאמרו דברי הספר על ידי הרב דוא, מר בן-שבת, חבר הוועד הפועל של קהילת חיפה, ומר בן טאב מהסתדרות הפקידים.

בן המשתתפים בלחיה: מר חיים בר-דבאי, מר י. חוליס - חבר הוועד הפועל של הקהילה הצבריה, מר אבאחוש - יושב ראש מר צפת פועלי חיפה, ונציגי מוסדות וארגונים טר-ים.

אזעקת שווא בבאנק בארקליס

עוד טרם עבר הסייט הנורא של רצח ברם קר בבאנק בארקליס בהדר-הברמל, מל וכבר אתמול, 24 שעות לאחר המקרה נתקבלה אזעקת שווא אתמול בבנין, כשאלמוני הודיע טלפונית שהונחו מוקי-ים, מיד הוצקה המשטרה שפינתה את הבנין ופתחה באיפוסים. אחרי חיפושים שארכו כחצי שעה ושלא העלו דבר חזרו העובדים לעבודתם.

Jewish Historical Press (www.jpress.org.il) Brought to you by: The National Library of Israel and Tel Aviv University

הבקר, 5.8.1947

הצפה, 6.8.1947

בכאב ובזעם
אנו מודיעים על הרצח
שך אחד מהבנים הנאמנים

צדוק ליסבונה

ז"ל

אשר נפך חלד במלאותו את צו הישוב

ההגויה תצא היום, יום שלישי, י"ט מנחם אב תשי"ז 5.8.47 בשעה 3 אחה"צ מבית החולים רוטשילד של הקהלה ותתעכב ע"י ביה"ס אליאנס, רח' הרצל ועד הקהלה. חיפה

סקר "ועד הצירים" על ענפי הפרנסה בחיפה,

1920-1919

יאיר ספרן* ותמיר גורן**

מבוא

המאמר מציג סקר שנערך בכמה ערים בארץ בשנים 1919-1920, כדי לרכז מידע על מצב התעסוקה ביישוב היהודי. זאת על רקע השפל הכלכלי של ימי המלחמה, ומצבם הקשה של התושבים בשלהי התקופה העות'מאנית. בשנת 1919 יזם "ועד הצירים לארץ ישראל" (Zionist Commission) סקר של ארבעים ענפי פרנסה בערי הארץ. הוועד, שנוסד ב-1918 על ידי ההסתדרות הציונית בלונדון, נועד לסייע בשיקום ובפיתוח היישוב היהודי אחרי המלחמה, ומטרת הסקר הייתה לרכז מידע על מצב התעסוקה בארץ כדי לסייע למהגרים מאנשי העלייה השלישית למצוא בה עבודה. הסקר בוצע על ידי המחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה של ועד הצירים, והסתיים ב-1920. היה זה מיזם יחיד מסוגו, שנתן לראשונה תמונת מצב מהימנה על התעסוקה בערי הארץ הגדולות באותן שנים. מכאן נובעות ייחודיותו וחשיבותו כמקור היסטורי לחיי היום-יום בארץ לאחר המלחמה. מאמר זה חושף לראשונה את תוצאות הסקר בעיר חיפה ואת מאפייניו.

הרקע לעריכת הסקר

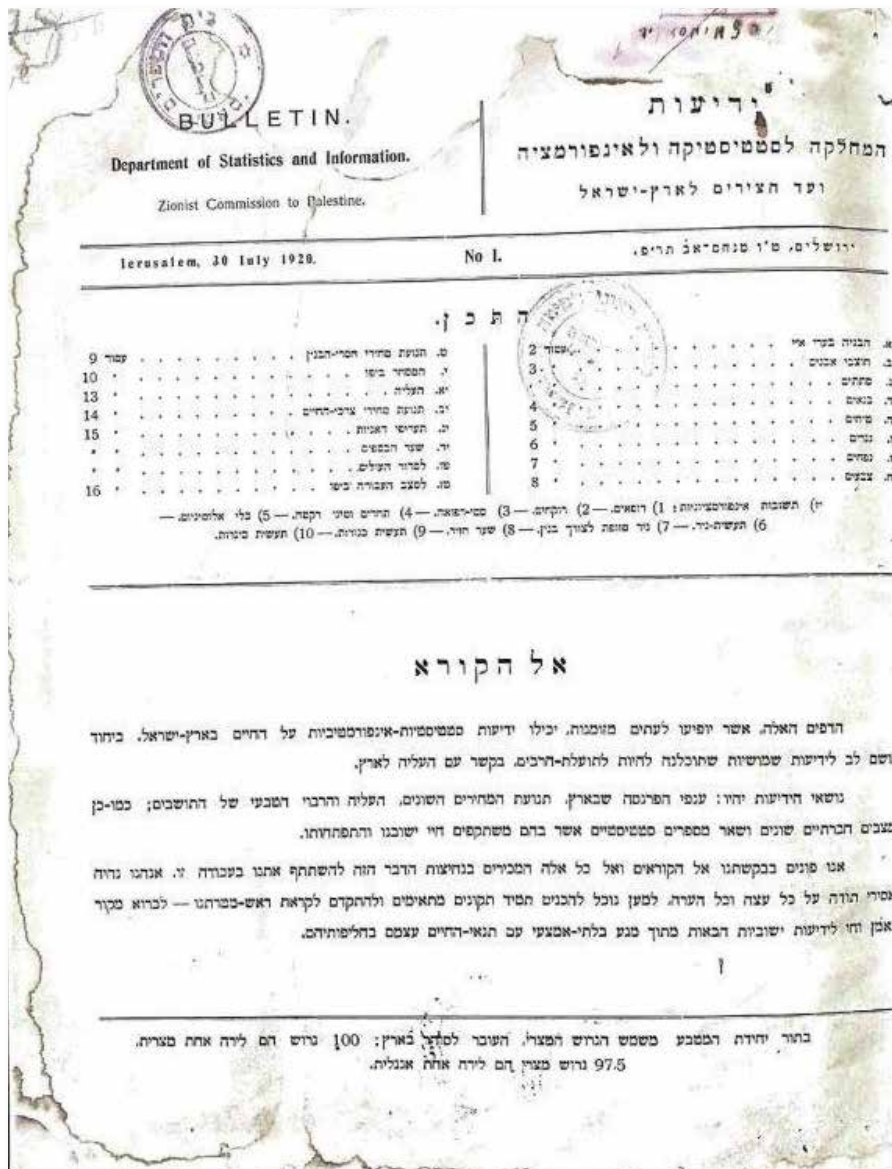
כשנכנס הצבא הבריטי לארץ בשלהי מלחמת העולם הראשונה נגלתה בפניו מציאות קשה. מצב הארץ ותושביה היה בכי רע. במהלך המלחמה הכביד השלטון העות'מאני את עולו, הטיל מיסים כבדים והחרים רכוש. נתיני מדינות זרות גורשו, תושבים הוגלו, ובארץ שררו רעב כבד ומגיפות בלתי פוסקות. העיר חיפה חוותה אף היא שפל במהלך המלחמה, כשאוניות מאירופה הפסיקו לעגון בנמלה והמסחר בה כמעט שנפסק. תנופת הבנייה החדשה שהחלה לפני המלחמה נעצרה, ורבים נטשו את העיר שאוכלוסייתה הלכה והתמעטה. מתום המלחמה פעל הממשל הבריטי לשקם את הארץ, ובראש ובראשונה את כלכלתה.

ב-1918 פעלו בארץ שני גופים שייצגו את ההנהלה הציונית: הראשון והוותיק היה "המשרד הארץ ישראלי", והשני היה "ועד הצירים", שהתחיל לפעול מיד עם סיום המלחמה. ב-1919, כשהסתבר ששני הגופים פועלים למען אותה מטרה ובאופן כמעט זהה, הוחלט לאחד אותם. בראש הגוף המאוחד, שנקרא "ועד הצירים", עמד ד"ר יעקב טהון, מראשי היישוב היהודי בארץ בסוף התקופה העות'מאנית ובימי המנדט. הגוף המאוחד היה נציג ההנהלה הציונית בארץ, והוא התמקד בעיקר בסיוע למושבות ולעולים החדשים, ובשמירת קשר עם השלטון הבריטי.

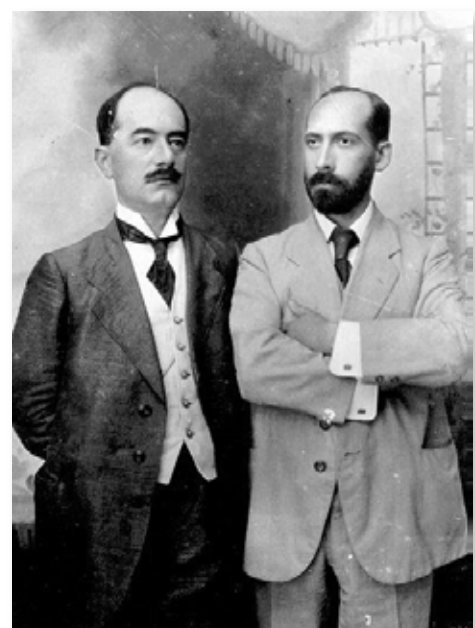
בהרצאה שנשא טהון באספה העשירית של הוועד, שהתקיימה בחודש מרץ 1920 ביפו, הוא עמד בין היתר על תפקידה של המחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה, ואמר: "... לא תצויר עבודה מסודרת ושלמה בהנהגה הציונית בארץ בלי המוסד לסטטיסטיקה. הסטטיסטיקה היא כהנהלת חשבונות במוסד מסחרי - וכשם שספרי חשבונות מדויקים ונכונים משפיעים לטובה על הנהלת כל עסק, כך מספרים סטטיסטיים נכונים משמשים יסוד להבנת התופעות בחיי החברה ומקילים על ההנהגה הציבורית את עבודתה".

על בסיס זה, ומתוך הצורך להכיר את הנעשה בארץ, להעריך נכונה את הצרכים וכיווני ההתפתחות הנדרשים בה, ולתת תשובות מהימנות לשאלות של המבקשים לעלות אליה, הוחלט במחצית השנייה של 1919 לבדוק את מספרם ואופיים של ענפי הפרנסה בערים שונות בארץ.

*יאיר ספרן, חוקר את תולדות חיפה בעת החדשה וחבר בעמותה לתולדות חיפה
**פרופ' תמיר גורן, המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן

"ידיעות", חוברת המידע של המחלקה לסטטיסטיקה ולאנפורמציה של ועד הצירים

יעקב טהון וארתור רופין

בסקר נכללו ארבעים ענפים של עבודת כפיים, ונמנו בו בעלי המקצוע המומחים וגם שוליות ופועלי עזר. הסוקרים התבקשו לרכז מידע השוואתי על יהודים ולא-יהודים מהיבטים כמותיים כמו מספר העובדים, שכרם וגובה המחירים, ומהיבטים איכותניים כמו מהות העבודה, המיכון, פוטנציאל הפיתוח וההבדל בין בני העדות השונות. ממצאי הסקר לא אותרו במלואם, ובעניין חיפה נמצאו רק 45% מהם. המאמר עוסק בתוצאות הסקר בעיר, ומפרט בנפרד כל אחד משמונה-עשר המקצועות שמסמכים אותרו.

אין בידינו מסמכים על אופן עריכת הסקר, אך מעיון בתוצאותיו ניתן להעריך את הדרך שבה נהל. תחילה הוכנו על ידי המחלקה לסטטיסטיקה שני מסמכים מקדימים: הראשון כלל רשימה של ארבעים מקצועות ובעלי מלאכה, כמו קורספונדנציה (פקידות), סנדלרות, חייטות, נגרות, תופרות, נפחות, בנאות, סיתות, מכונאות, צבעים, רצפים, רצענים ומכיני אוכפים, חוצבים, טוחנים (תבואה), בורסקים, חמרים (מובילי חמורים), אורגי שקים, שענות, אורגי שטיחים, כובענים, אופים, ספרים, רפדי כסאות וספות, סורגי גרביים, הכנת מזרונים ושמיכות, עגלונים, טייחים, צורפי זהב, חקקים (חורטים באבן ובמתכות), פחחים, מכבסות, צלמים, כורכי ספרים, חבתנות, דיגים, מציירי שלטים, סופרי סת"ם, מתקינים ומגעילים של כלי נחושת, בתי דפוס, בלנים ובתי מרחץ.

המסמך השני פירט את השאלות שעליהן התבקשו הנסקרים להשיב ביחס ליהודים וללא-יהודים כאחד: מספר האומנים; מהות העבודה ואיכותה; סוגי העבודה; מחזור העבודה; מספר הפועלים, מכשירי העבודה והמכונות; מצב הרכוש; תחרות עם סחורות חוץ; קרן המחזור ומקור הקרדיט הכספי; כמות החומרים הראשיים המעובדים והמקור ליבוא החומרים; שכר העבודה לפני המלחמה, במהלכה ובזמן הסקר; מחיר החפצים העכשווי; מידת התקווה להתפתחות המקצוע בעתיד; שיעור ההוצאות הרגילות של האומן, והערות ביחס לעדות השונות של היהודים. בהתאם להנחיות נאסף המידע בערים השונות, במלואו או בחלקו, ורוכז במשרדי ועד הצירים בירושלים, שם נותח ועובד. לתוצאות המספריות של הסקר צירפו הסוקרים גם התרשמויות כלליות ממצב הענף.

באוגוסט 1920 דיווח עיתון "הארץ" כי המחלקה לסטטיסטיקה הוציאה חוברת מידע גדולה לתועלת העולים לארץ, ובה פרטים על מצב הבנייה ביישובים השונים, על מצבם של העובדים בענף (חוצבי אבנים, סתתים, בנאים, טייחים, נגרים, נפחים וצבעים) ועל מחיר חומרי הבנייה. כן נכלל בחוברת מידע על המסחר ביפו, על היקף העלייה ומצב העולים, על התנודות במחיר צרכי החיים, על תעריפי אוניות, שערי כספים ומצב העבודה ביפו. בנוסף פורסמו בה תשובות לשאלות שהופנו למחלקה בעניין חיפוש עבודה לרופאים ורוקחים, מידע על תרופות ורפואה, ועוד. בארכיונים השונים נמצאת חוברת אחת בלבד של הידיעון האמור, ונראה שנוספות לא פורסמו. בסקר נפקדו לא רק האומנים במקצועותיהם, אלא גם השוליות ופועלי העזר המסייעים להם. ואולם, מאחר שלא ברור אם הפועלים התמידו בעבודתם אצל אותו אומן, לא התייחסנו לכך בניתוח הממצאים.

ממצאי הסקר בחיפה

מתוך ארבעים המקצועות שבעניינם נוסחו שאלות איתרנו מסמכים על שמונה-עשר מקצועות בלבד (45% מכלל תחומי הסקר) בחיפה. על ביצוע הסקר בעיר הופקד יצחק רוזנברג, שהיה לימים חבר ועד הקהילה. הנה התוצאות שאותרו:

אופים

בארץ	בחיפה	נוצרים	מוסלמים	יהודים	מתוכם אשכנזים	מתוכם ספרדים
176	45	11	25	9	3	6
	25.5% מהארצי	24.4%	55.5%	20.0%	33.3% מהיהודים	66% מהיהודים

לצד תוצאות אלה נמסר כי מחירה של כיכר לחם בעיר הוא 23-26 ג"מ (גרוש מצרי), ופיתה עולה 1-2 ג"מ. נמסר

כי רוב הקמח לאפיייה מובא ממצרים, וקצתו מתבואות הארץ המעטות. המחזור הכספי החדשי של אופי הלחם האירופי היה כמאה עד 150 ל"מ (לירה מצרית), בעוד שאצל אופי הלחם הערבי הוא נע בין ארבעים לשישים ל"מ. תנורי האפיייה נבנו מאבנים או לבנים: האירופאים מרובעים וגבוהים, המזרחיים עגולים ונמוכים. עורכי הסקר סברו כי ניתן יהיה לשפר את הענף באמצעות התייעלות בעבודה, או בהוזלת מחיר חומרי הגלם עם הגדלת היבול המקומי.

בתי מרחץ

מספר בתי המרחץ	של נוצרים	של מוסלמים	של יהודים
3	1	1	1

בית המרחץ המוסלמי היה הגדול ביותר. מפעילו והמפעיל של בית המרחץ הנוצרי שילמו דמי שכירות והוצאות, בעוד שבית המרחץ היהודי השתייך לוועד העדה העברית. מפעילו לא שילם דמי שכירות והתגורר במבנה. מחיר הרחצה היה כשלושה ג"מ ונקבעו מועדי רחצה נפרדים לגברים ולנשים. להערכת עורכי הסקר ניתן היה להקים בית מרחץ ברמה מערבית בקרבת חוף הים, מה שהיה מאפשר לרוחצים גם טבילה בים.

דייגים

בסקר נמצאו בחיפה אחד-עשר בעלי סירות דיג מבני כל העדות. העלות של רכישת סירה וציודה הוערכה במאתיים ל"מ וזכות הדיג ניתנה לכולם, אך הדייגים התחייבו להעביר חמישית משללם כמס לשלטונות. בתקופה העות'מאנית נמסר המס לחוכר מטעם הרשות, אך תחת השלטון הבריטי הוחלט להעבירו ישירות לשלטונות, כי הסתבר שהחוכר קיבל כ-10,000 ל"מ בשנה ושילם לרשות רק מאה מתוכן.

חבתנים

שני חבתנים נמצאו בסקר, יהודי וגרמני טמפלרי. שניהם היו נגרים שהתמחו בתיקון וייצור של חביות.

חייטים

בארץ	בחיפה	נוצרים	מוסלמים	יהודים	מתוכם אשכנזים	מתוכם ספרדים
204	19	9	1	9	4	5
	9.3% מהארצי	47.4%	5.2%	47.4%	44.4% מהיהודים	55.6% מהיהודים

התפירה המקובלת התחלקה לשלושה סגנונות: אירופאי, אירופאי מודרני ומזרחי. לחייטים היהודים היו מכונות תפירה ידניות. משך הזמן הנדרש להכנת חליפה טובה נאמד ביומיים, ורוב התחרות הייתה עם תוצרת מחו"ל. להערכת הסוקרים היה מקום לפתח את הענף על ידי הקמת קואופרטיבים עם ציוד ממוכן.

חרשי נחושת ומגעילי (מלביני) כלים

בארץ	בחיפה	מהם חרשי נחושת	מהם מגעילי כלים
39	4	3	1
	10.2 מהארצי	75%	25%

בין בעלי המלאכה הללו לא נמצאו יהודים. חומרי הגלם יובאו מביירות או שנלקחו מכלי נחושת שבורים. מחיר הנחושת היה במועד הסקר פי חמש ממחירו לפני המלחמה, ולציפוי הכלים השתמשו העובדים בבדיל או בניטריט-אמוניה.

כובעים

בסקר נמצא בחיפה כובען יהודי אחד, אשכנזי, כשבארץ כולה נמנו שניים-עשר בעלי מקצוע זה. הייתה לו מכונה מקצועית, והוא ייצר כאלף כובעים מסוגים שונים בשנה.

נורכי ספרים

יהודי אחד, אשכנזי, כרך ספרים ומחברות וייצר בעיקר פנקסים וחשבוניות לפי הזמנות.

עורכי הסקר העריכו כי המסחר בחיפה יתרחב, וכי יידרשו עוד בעלי מקצוע בענף בעתיד הקרוב.

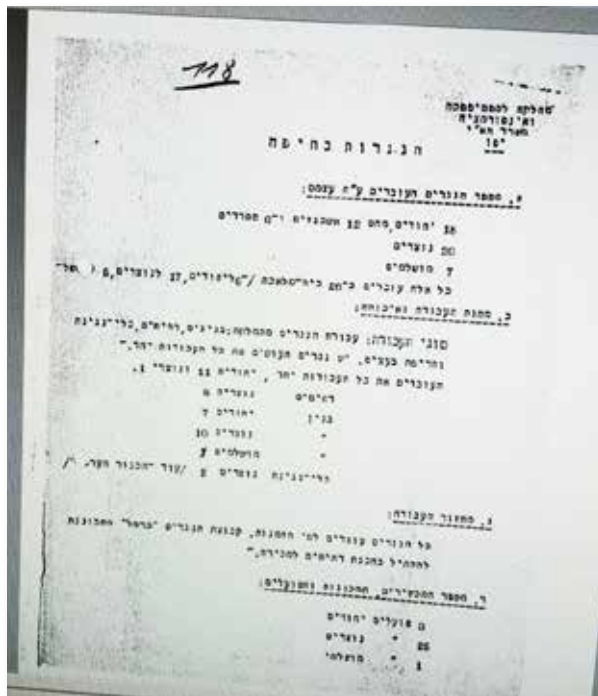
מכסות

ארבע מכסות נמנו בחיפה, לעומת תשע-עשרה בארץ כולה. שתי מכסות היו בבעלות יהודית ושתיים של נוצרים. לקוחותיהן היו לרוב רווקים, כי משפחות נהגו להזמין כובסת לביתן. מחיר הכביסה של בגד בהיר היה כג"מ אחד, של בגד מצמר כעשרה עד חמישה-עשר ג"מ, ושל חליפה אחת עשרים ג"מ.

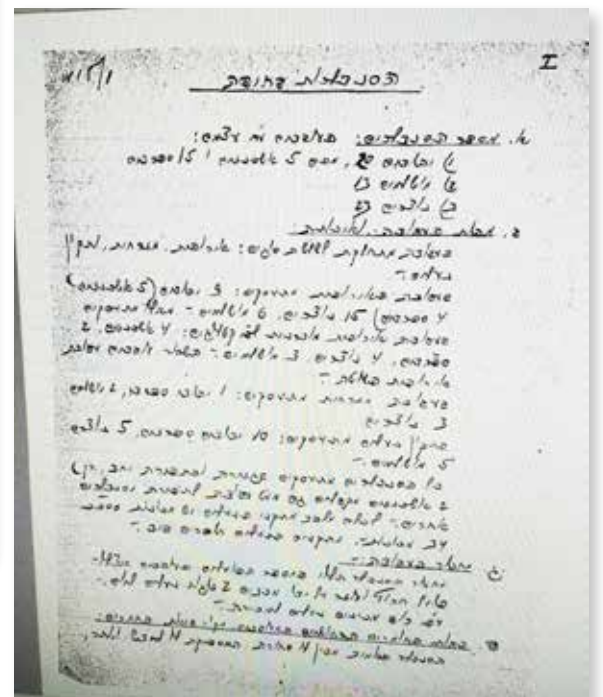
מסגרים ונפחים

בארץ	בחיפה	נוצרים	מוסלמים	יהודים	מהם אשכנזים	מהם ספרדים
114	44	24	2	18	12	6
	38.6% מהארצי	54.5%	4.5%	41%	66.6% מהיהודים	33.3% מהיהודים

מסגרים ונפחים נפקדו בסקר ביחד בגלל הדמיון בעבודתם. עיסוקם כלל תיקון מכונות ועגלות, ועבודות אחרות. בזמן המלחמה היו גם מסגרים שיצרו מיטות. הסוקרים העריכו כי אם תגדל העיר ותתפתח בה תעשייה, יגדל הביקוש לבעלי מקצוע אלה, אך זה יוכל לקרות רק באמצעות הקמת בתי מלאכה נוספים, שייטיבו את המצב הכלכלי של שאר העוסקים בענף.

הגרות בחיפה

הסנדלרות בחיפה

המחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה
המשרד הא"י, יפו

נגרים

מהם ספרדים	מהם אשכנזים	יהודים	מוסלמים	נוצרים	בחיפה	בארץ
6	12	18	7	20	45	167
33% מהיהודים	67% מהיהודים	40%	15.6%	44.4%	26.9% מהארצי	

עבודת הנגרים התחלקה לשנים: יצור רהיטים, ונגרות בניין לפי הזמנה. שני נגרים נוצרים גם יצרו כלי נגינה. בעיר פעל גם קואופרטיב "כרמל" של נגרים יהודים, שתכנן לייצר ריהוט למכירה.

סופרי סת"ם

בחיפה נמצא סופר סת"ם אחד, אשכנזי, שעסק בעיקר בכתיבת מזוזות ותפילין. ספרי תורה נהג לכתוב אחת לשנתיים לערך. רוב תוצרתו נמכר בחיפה, ומיעוטה נשלח לירושלים.

מספרות

של יהודים	של מוסלמים	של נוצרים	בחיפה	בארץ
2	13	22	37	141
5.4%	35.1%	59.5%	26.2%	

בעלי המספרות בעיר הציעו תספורת בסגנון אירופאי או מזרחי, גילוח וחפיפת הראש. חלק מהספרים היהודים עסקו גם באיפור והכנת תסרוקות, וחלק מהספרים הערבים התמחו בהקזת דם לצרכים רפואיים בעזרת עלוקות. היו גם ספרים ערבים שחיזרו על פתחי הבתים, אך אלה לא נספרו בסקר. מחיר תספורת או תגלחת בסלון אירופאי היה כחצי שילינג, ובמספרה ערבית חצי מזה. בחלק מהמספרות הערביות אפשר היה גם ללגום קפה ולהעביר את הזמן בשיחת רעים.

סורגי גרביים

סורגת גרביים יהודייה אחת נמצאה בעיר, אשכנזייה (לעומת 66 בעלי מקצוע זה בארץ כולה). היא סרגה גרבי כותנה, צמר ומשי במכונת סריגה שהייתה ברשותה, ותיקנה גרביים.

סנדלרים

מהם ספרדים	מהם אשכנזים	יהודים	מוסלמים	נוצרים	בחיפה	בארץ
15	5	20	13	23	56	570
75% מהיהודים	25% מהיהודים	35.8%	23.2%	41%	9.8% מהארצי	

הסנדלרים יצרו נעליים משני סוגים: לפי מודלים מאירופה, ונעלים ערביות קלות ומגפי רכיבה לבדואים מעור לא-מעובד. מחיר נעלים אירופאיות נע בין 175 ל-225 ג"מ. העורות המשובחים יובאו מאירופה והזולים ממצרים. עיקר התחרות היה פנימי, כי כמעט שלא יובאו נעלים מוכנות מחו"ל. הסוקרים העריכו כי קבוצה קואופרטיבית תוכל להשתלב בתחום אם העובדים יהיו מעולים.

עגלונים

בחיפה היו 36 בעלי כרכרות, רובם נוצרים ומיעוטם מוסלמים, שעבדו בעיר ואף מחוץ לה. מחירי הנסיעה נקבעו על ידי העירייה, והעגלון חויב לתלות את התעריף ליד מושב הנוסע. מחיר הנסיעה בעיר נע בין חמישה לעשרה ג"מ לפי המרחק והאזור, ומחוץ לה הוא היה 26 ג"מ לשעה. נוסע הורשה לצרף לנסיעה עד שלושה נוסעים נוספים ללא

תשלום. כל העגלונים נרשמו בעירייה, שילמו שישים ג"מ לשנה דמי רישיון, והורשו לעבוד ברחבי העיר עד לשעה 22:00. הסוקרים מצאו כי עוד לפני הסקר החל אוטומוביל להסיע נוסעים ברחובות חיפה, במחיר זהה למחיר הנסיעה בכרכרה, אך כל נוסע חויב בתשלום.

צורפי זהב

בארץ	בחיפה	נוצרים	מוסלמים	יהודים
72	8	2		6
	11.1% מהארצי	25%		75% מהמספר בעיר

הצורפים יצרו טבעות, צמידים, שרשראות ושאר תכשיטים מזהב וכסף, ידיות למקלות הליכה ועבודות פיליגרו (שילוב של חוטי זהב וכסף). רוב העבודה נעשתה לפי הזמנה, אך היה גם ייצור לשם מכירה לתושבים ולתיירים. הסוקרים ציינו כי אצל הצורפים בחיפה תפס המסחר בתכשיטים ובמטבעות עתיקים מקום חשוב מאד.

שענים

תשעה יהודים אשכנזים בחיפה היו שענים, ולצידם שני שענים נוצרים. הם עסקו בעיקר במכירת שעונים שיובאו ממצרים ובתיקונים, וגם במכירת תכשיטים. הסוקרים סברו ששען מומחה יוכל להיקלט בחיפה מאחר ששעני העיר לא הצטיינו במלאכתם.

סיכום

המסמכים שנמצאו אינם מציירים תמונה מלאה של ענפי התעסוקה שנסקרו, ולא ניתן ללמוד מהם על מצבם הכלכלי של הנסקרים. המאמר מצביע על כך שבחלק מהמקצועות היה מספרם היחסי של העובדים בעיר גבוה מגודלה היחסי של אוכלוסיית חיפה בין ערי הארץ. המחברים מציינים שבפרסום של מחלקת הסטטיסטיקה של "ועד הצירים" לא נמצאו פרטים על מקצועות הקשורים לענף הבנייה בחיפה. בתקופה האמורה הייתה זו העיר השלישית בגודלה בארץ, והסקר הראה כי גם סך כל בעלי המלאכה בה, בני כל הדתות, היה השלישי בגודלו בארץ. חמשת המקצועות הבולטים בעיר היו אפייה, נגרות, מסגרות ונפחות, סנדלרות וספרות - כולם מקצועות נדרשים לחיי היום-יום. בין היהודים הובילו במספרם הנגרים והמסגרים-נפחים. ממסמכי הסקר אי אפשר ללמוד על מצבם הכלכלי של הנסקרים, אך בדיקת שמונת המקצועות שבהם נאספו גם תוצאות ארציות מראה שבחלקם היה מספרם היחסי של בעלי המלאכה בחיפה גבוה מהמספר הצפוי בעיר בגודל שלה. כך - 37.6% מהמסגרים והנפחים בארץ פעלו בחיפה, מה שיכול היה להצביע על צפי להתפתחות תעשייתית ועל ביקוש לבעלי מקצועות טכניים בעתיד, עם חידוש העבודה בנמל העתיק. 26.5% מהאופים ו-25.5% מהנגרים בערי הארץ פעלו בחיפה, אך רק במקצוע הצורפות הובילו בעלי המקצוע היהודים במספרם על הערבים בעיר, ובתחום עבודות הנחושת והלבנת הכלים לא עסקו כלל יהודים.

מעניין שדווקא על מקצועות הקשורים בבנייה, כמו בנאים, טייחים, סתתים וצבעים, לא נמצאו נתונים מחיפה. גם בחוברת המידע האמורה של המחלקה לסטטיסטיקה לא היו פרטים על מקצועות אלה בעיר. במכתב לא חתום שנשלח מיפו לחיפה ביוני 1920, לקראת צאת החוברת, צוין כי חסרים פרטים על מקצועות אלה ויש להשלימם. כאמור, אין בידינו מידע על כך, וגם השלמת החלק החסר של ענפי התעסוקה בעיר לא אותרה. מכל מקום, המידע שנאסף בסקר ממחיש את חיי היום-יום בחיפה באותה תקופה, ומלמד במידה מסוימת על מצבה של העיר. למרות חלקיותו הוא מהווה תוספת חשובה למה שידוע לנו על חיפה שלאחר המלחמה, ועשוי לסייע למחקרים עתידיים עליה.

ספרים חדשים

אישמקום עמוס ירקוני

הוצאת "ספרי צמרת" 2017
376 עמודים

הספר מגיש לקורא תמונה של חיפה בתקופת המנדט באמצעות זיכרונות אישיים של המחבר מחייו כילד וכנער מתבגר בחיפה של דור הכרזת המדינה. הקורא ימצא בספר את מרכזתה של שכונת הדר הכרמל, את שבט הצופים "משוטטי בכרמל" עם "הצריף" ועם "הגינה", מכבי האש שברחוב פבזנר וחנות "תנובה" שבה אפשר היה לקנות לבנייה וצלחת פירה - כולם קמים לתחייה. בצידם של המקומות במ בילה את ילדותו מזכיר המחבר חברים ודמויות שהיו ידועות בפעילויותיהן גם בהמשך.

את הספר כתב ירקוני על בסיס ספרו "סיפור על ילד ועיר", 2010, והוא משלב בו, כפרי ניסיון חייו העשיר, מחשבות ותובנות על העבר, ומתוכו גם על ההווה.

עמוס ירקוני הוא חבר העמותה לתולדות חיפה, איש תעשייה, מנהל ודירקטור. כיהן כיו"ר החברה לאמנות תרבות ספורט - אתו"ס.

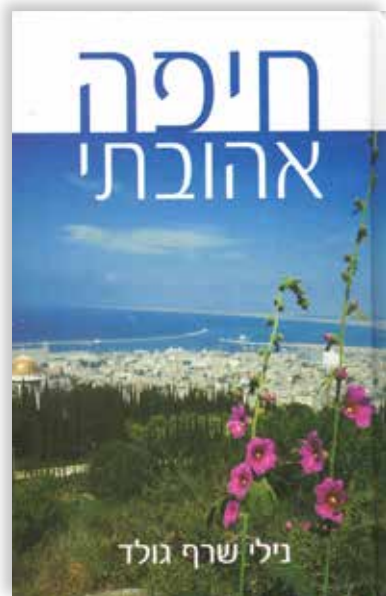
חיפה אהובתי נילי שרף גולד

הוצאת דביר ומכון הקשרים 2018
296 עמודים

הספר פורש את מחוזות ילדותה ונעוריה של המחברת שמרכזם בהדר הכרמל, וביניהם רחוב אבן סינא, היכל העירייה, גן הזיכרון, הטכניון, רחוב הרצל, שוק תלפיות, בניין תלפיות, בית ספר גאולה, בית ספר אליאנס ועוד. הוא משלב הערות והארות על האדריכלות ההיסטוריה, חיי היום יום, היחסים בין הקהילות השונות בעיר ואישים ערבים ויהודים שעצבו את המציאות המאפיינת את חיפה. כל זאת תוך ניתוח של קטעי ספרות ושירה של סופרים ומשוררים שתיארו את העיר ביצירתם, ושילובם זה בזה באופן ייחודי ומקורי, המספר את אהבתה של המחברת לעיר חיפה.

בראש כל פרק מפה מצוירת של המקומות המתוארים בו וצילומים, ובסוף הספר רשימה ביבליוגרפית.

נילי שרף גולד היא פרופסור לספרות בחוג ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת פנסילבניה בארה"ב.

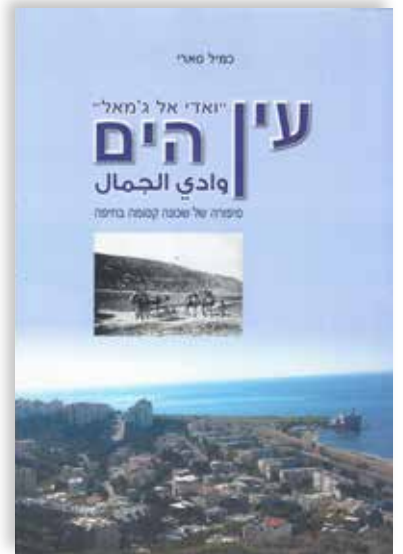
עין הים - ואדי אל ג'מאל כמיל סארי

הוצאה פרטית, 2018
182 עמודים

שכונת עין הים, ששמה המקורי הוא ואדי אל ג'מאל, נוסדה בשנות השלושים של המאה העשרים. סיפור הקמתה, המסופר בספר זה, מבוסס בעיקרו על תיאורי התושבים שחיו בה בעבר וחיים בה היום. בספר פרקים על השכונה מזוויות שונות: גיאוגרפיה, היסטוריה, ארכיאולוגיה, אדריכלות, חי וצומח, אתרי נוף וחוף הים, מוסדות דת, מוסדות מחקר, פעילות כלכלית וחיי הקהילה, תוך הדגשת העובדה שמדובר בשכונה מעורבת. הספר מלווה בתצלומי צבע ומפות. לרכישתו ניתן לפנות לפדואה סרוג'.

Fadia.s@bezeqint.net

ד"ר כמיל סארי הוא ארכיאולוג מרחב הצפון ברשות העתיקות, ותושב שכונת עין הים.

כבוד ראש העיר - על ארבעה מראשי העיר חיפה שי חורב

הוצאת "דוכיפת הוצאה לאור" 2017 duhifat@gmail.com
307 עמודים

הספר סוקר את פועלם של מוסטפא פאשא אל-חליל, אברהים ביי אל-חליל, חסן ביי שוקרי ושבתי לוי כראשי העיר חיפה, ואת מעורבותם ופועלם בענייני הציבור בכלל ובעיר חיפה בפרט.

בספר כלולים, בין היתר, פרקים על האדמיניסטרציה בחיפה בזמן השלטון העות'מאני והמנדטורי, רשימת ראשי העיר לדורותיהם, רשימת ראשי ועד הדר הכרמל, לקסיקון של בכירים במערכת העירונית בתקופה הנסקרת בספר, ונספחים שונים. הוא מעוטר בצילומים רבים ובמפות, ובסופו רשימה ביבליוגרפית ומפתחות.

ד"ר שי חורב הוא חוקר ומרצה בתחומי מדע המדינה וארץ-ישראל.

חיפה - עיתונות מקומית של פעם

"הגליל": עיתון הבחירות הראשון בארץ-ישראל"

מחיר הגליל חצי גרש

גרשם במשרד הדואר המרכזי בירושלים בתור עתון

HAGALIL The Haifa Messenger.

מחיר החתימה לחצי שנה עם המשלוח 30 ג'מ
מחיר המודעות: כל שורה דרוש או מקומה - טילינג
אין הספקות מקבלת אחריות בעד חלק המודעות
מכתב המערכת והנהלתה: חיפה: חבת דאר 133. הלפון 205
הואילוא דיר א-דושיקי - דרוש מ-מייסודולסקי. חתם

מופיע
בחיפה

הגליל

שבועון

No. 11 Haifa 25 March 1927.

מספר י"א חיפה: יום ששי כ"א אדר ב' תרפ"ז

התאחדות אזרחית-לאומית בחיפה

(אספת ארגון - המבוחרת לעיריית חיפה -)

איר ליום השישי הקדומה באולם המועדון
העברי אספה של התאחדות האזרחית-הלאומית
בחיפה לבירוש ארגון. הוועד יותר ממה איר
מחכים שנים. היות לישיבה של הועד הנשי-
עצם של הועד המרכזי שנקראה בזהו הועד כד
לדון על המצב במדינה נספעה הזריחה לרעות
את המסכה בכל זאת מה א' ס' ל' צ' נ' בשם
הועד הנשי את המסכה בשעה 9 בערב בנכחות
באירכ: המורח: כעלי המלאכה המתנסים-
שלי מלגות ועד.

נאומו של א' סליצ'ן.

נאומו באנו לארגון את המשפט הביטני
הכלתי מאירגון. מה כותנו? מתגורי הארגון
היה משיגים שמותיה. שאנתי קולעים בקרנות
הלאומיות או במסחרות העובדים. זו א' הנבה.
אנחנו מניחים רק שבמצב של היום ישנה רק
הסתדרות אחת בארץ והיא הסתדרות הפרעלים.
המשפט הביטני אינו מארגון. מה שמשיג
לרעה על שור. המשקל הלאומי. שמלא הכל
הולך בסיון הולק המארגון של הישגי הנהלה
העיונית. הנופי הלאומי אפילו הקונגרס. אין
כלל להתפלל על זה. הנה עשיתי מהחלים
במדינת הקולעים לקונגרס. נשלה לא"י 25 אף
שליטה. מה הועמו ש"י הסתדרות העובדים
נמצו. אספר לשער מה חייבת הנציגות הבחי-
רות לקונגרס הבא. בהתחשב עם העובדה שהבי-
חיות הן השאט כליות ולא פלגניות כמו
בשפרי הזבונג. להארגון שבידו זמן ולבאר
למדינתו ולדירוגו בכל חוג ועצ את השיבות
הארגון ישנה. כל אחי בחנונו. מה שאספר
לפניה: יצורה יבואי יעודד. את אולי ישתנה
המצב ונגיש לידו הנציגות מביטני רצון.

מנאומו של הד"ר דושיקי.

אנחנו נכנסים עכשיו לחיים המדיניים
הכלליים בארץ. ברצוננו מרגיש ומאביח חופר
ארגון של חלק גדול מאנחנו. כל מן שיעור
היוה רק משיגים ולחטנו רק בכוויל בהחיות
לרעה נשנה. אז לאספת הבחורים. חופר מלגת
מדינות לא היה נוהל כל קי. ברצוננו שמישיגים
אנחנו לקחת חלק במדינות לעיריות. נבנה
מבטנו השאטה: מה אנו ומה כווננו באופן
התקן המדיני עם יחוי. הלא אנחנו עוללים לחסיד
עמדה אחרי עמדה. אם לא נאסוף ולא נאחד
את כל כוחותנו. באופן זה אפילו כל הארגונים

יהי - א. כאלה שאספר להציג אותן בשם כל
החושבים. כמו שאלת הנקיון הכללי בעיר. הרי
פסק השיגים שאלת אמצעי התברוך בון חלפי העיר
הטובים ויבנה המרכזל ועדו שאלת כאלה-שכלי
שום ספק צריחה הזדאנת באמת לפונת החיבה
מוכרחה לתת השבונת עליהן. אבל לנו הוחרים
יש חוץ מזה שאלת אחיות- בוחרות. הנוצנות
בארגונים הוחרים של עמנו ודורשות: חריון
חובנו ומירי.

האם החורגת.

אלפי לירות מציאה העיריה. מדי שנה
בשנה על צבונות צבונות ולקישו העבירי בחי-
מה יש הרבה חברים שמעלים ולדאבונונו בזמן
האחרון גם הרבה מחזורים צבונות. המספקת השבי-
ציה היא שהמפלגים העברים ישפאצו צבונת אצל
העיריה. אבל המציאות מוכיחה את זה. העיריה
באופן מרדנישונינו מנסה את עיניה. את כיסה
במני העיבור העברי וכאלו לא ראה אחי ולא
מתחבת אחי. אמרו אלי: כי המני בקופות
העיריה באה מסקרו. ערכי ועל כן ויורש דרוש
לת ובת המסדה לעבדה העכונית. לאלה אנו
יוצעים. למען ע"ה. אמרו העיריה ולחוכה מי
שלא את קופת העיריה בחימה ואיורו להגדון
את מרת א"הצדק הנרמנת בעירית חיפה כלמי
היוחרים.

המצב בחיפה.

במצבו בחיפה הוא למרו לא ברוי
המספלה השאירה לה את עינינו לטוף כל הב-
חיות. במקומות אחרים כבר נקבע מספר חברי
העיריות. מספר המועמדים לשל כל עדה ועדה -
רק חיפה לא יודעת עוד את גורלה. זה כמעט
מוסכם בחוגים הכלתיים העיריים שליוחרים מניעים
מני מקומות בעיריה. רק אנחנו עוד לא הסכמנו
להספלה הזו. בעירייה הממונה המורכבת משישה
או שבעה חברים. מני הוחרים ישבו בה. בזמן
שהישוב הישאר מה 2000 נפש. היו לנו מני
באי בה בעיריה. עכשיו מגדילים את מספר
החברים. עכשיו חושבו גדול פי ששכ - ואינו
המספר של באיבת היוחרים ישאר ו עמו את
הבטיח המוכר העוורוי של משפלה א"י לביד
הועד הלאומי שהמפלה השתולל חלקן את
הפרוטקציה של היוחרים בעיריה. את המצב
יכא לתוצאות "ממוכמות" ובה יש לנו מה
חיפה מצב אמצעי. בזה הוחרים חקין יחודי
חיפה צריכים לקבל בעיריה באחרונה מתאחמה
למספרם ולמסטים שהם מסלמים לעיריה.

דרישות התושבים לעיריה.

אסור לנו לעשות לבחירות. מכיל להגדיר
קודם את דרישותינו לעיריות. יש דרישות כללי

וכותבים.

א' סליצ'ן בעיר עור הפעם על החיבות
הארגון ועפד להסיל עם של כל חבר בנכוח
של ליה אתה לשנה

א' י. וילברוס ב"ן. בנקס דלתהחשב
עם המספר העוור בארץ ולהקטין את מס החבר
עד לששים ג'ים ג'מ.

ד"ר א' צ' פרידן חושב בחצעת וילבו
שבוך בחיר מנימסים החברים המסיקים הוצעת
ישנה מהארגון כמו בפעיל העשייה ומי צרי

כיס לשלם יותר.
א' רבינוביץ. עשיר שעוליי מליטה
במספר 100 עובדים להמספה לארגון בחיפה
אבל מצב לא מרפה להם לישם סס אפילו
בנבנה של 60 ג'מ.

א' סליצ'ן עונה שבאופן מרדנישוני
כל אחד צריך לשלם עם חברי מה שלא מפרים
בעד המסכים מיוחדים עם המודעות.

א' י. ג'ר. שואל: אם התאחדות מקבי
לת בחור חברים עם מוניטין וזיגס אם חברי
הסתדרות אחיות יכולים להכנס להתאחדות

תערוכת אלכס ברולד
באולם הסבנון העברי בחיפה

ארכיטקטורה * הסוגות * ספן
גרפיקה

203 ס"ן אדר ב' - 54 ג' נוסן
התערוכה מתחזה ככל יום
12 9' לפהיג - 7 7' אחרונה
דמי בוכיה 3 ג'מ לועזל ולהלמסירם 1 ג'מ
למוחזירי עבדות - חתם
בשבת אין משלמים דמי בוכיה.

אז מתקבלים רק אלה שלא היו שייכים לסוף התהליך... אם דרמה-האחרות דורשת כטוב דעת הפרט?

כל השאלות צנוה רדו ושידוך שאם אבילו יחידים עם נתינת דעה לא יכולים להשי' התקף בצבורה באופן ישר בכל זאת עוררם השוכנע סגור וזה מראה גמורין שתעמולה לאו דוקא נעשית ע"י אלה שיכולים להשתתף בבחי' הרה- גם צעירים ונשים יכולים לתמוך ולעזור ע"י השגת ספרות ואגטיבית ככל מה- התמאדות השתדל לאחר את הבורות של הארגון והצעה שפלטת מהכלתי-סלולנים- התמאדות היא יצירה שליטת של התקרבת בחיי הפרט והסקפיות הכלתי-סוליסיות וירורית רק פעולה כמקור יודע עד כמה שלא יהיה חוסס הפעולה כעשה בסוף

החול'ס: לקבוע עם חבר של 60 בי'ם לשנה ולקרא לאספדה יותר רחבה בהתחלה השפיע מבא

הבחירות לעיריה

הערעורים

ברגע בוהנים את הערעורים נגד רשימת הבחורים- הנושט נגד החודים יותר כמאח והשנים ערעורים- החדשי הוא בזה של שטרע ומעטרה מתקבץ להופיע לפני ועדת הבחירות- ביום המיומי אוטורו 25 ערעורים יחודים- הפער לה נשפחה- הפענונים צריכים להשתדל להופיע ולא לחזר על הנוכח שלהם.

מתי הבחירות?

ככל הארץ נקבעו כבר ימי מני הקנדר' סים והבחרה- רק חוסה לא יודעת עוד כמה ימי פומגרוים בכלל וכמה לכל עדה והתי הבחירות- כנראה שתמשלה סופרת לה את חוסה בתור שרשראות לחכת הבחירות- בנוגע למספר הבחרים בעיריית חוסה הערבים מעונינים שיחיו דוקא 10 כי אז יש להם אשכנז מיטם של חלוקה: 4 פוסלטים- 4 נגורים ושני יחודים- בהתאם ליחס מספר הבחורים- הם פסחורים שאם יוסיפו סקופות יחודים ירדו עוד סקופ שליטי- המפעלה שותקת.

פס"ד חשוב של בית המשפט לערעורים

קראנו וכיכרם את הרעש שהחיל פסק הדין של בית המשפט המחוז בחוסה סלמני כמה חודשים- נראה את בקשה אשור פס"ד של משפט השלום העברי כמלי להכנס לצעם הענין ורק בנוסח שאי אפשר להכנס בבורו של פס"ד מירא סלמני מקום הסכנה את עצם כעס יצות השפט- עם החלום רק מוסדות מפסלתיים נגד השפט הזה ערערו ב"ב התובעת ועכשיו נודע לנו- כי בית המשפט לערעורים- ככל את פסק הדין של בית משפט המחוז בחוסה- ספיה זה של האלסטנטיזם הנהיה מתקן על גורל לא של שנישטה למוסד משפט השלום (על זה יש לנו דעה בייחוד) כי אם על הנגס- לדרום החוסה ככל שפט טענו למוסד זה והשינו ספקי דין ועכשיו פסדו אובדו עצות מכלי יסילה להוציא את ספקי הדין האלה לפועל.

בעיר

סם התערבטה של ועד העררה- בזמן ששאת פיות דורשים חזיקת להם וכס

ואין לויעד דרך אחרת כי אם להתער ולהת אף קאין ודו כעשה- קופת על הקהל להתאוד חיל ולתת גם יותר מספי כח.

אם אסנפ קים מוסד לסיפול רעביים הוא 'מסבדה-עם' אבל ציבור הוא שפע הנהי נים פסוסדות כאלה- מינים לויעד- בזמן כוח המיל כה לעדה קופתה לכל- 'עניי שידך ועניי עיר אחרת - עניי שידך קורמלי'.

קים מוסד שרונסטיבי- לכך ערכו והשי' בניה בזמן של עליות וירודו- של התקופות וני מינה הוא הכרזי והקהל צריך להסוך בו ולעודדי- אנו דורשים אשור חקת הקהלות וצנאו חוסן אין אנו כעצמנו סחוקים ומאשרים את חקי פסמנה העדה לערכי קיום הקהלה ופסודותיה- לו היה ענה הקהל הרחב לדרושה כאריכות- היה זה אשור מוקדם לחקת הקהלות ועצד קופתה בחיים הצבוריים- אבל דא שאם קאין נבי חיי העדה כקבלים את העדה המוסרית והחיי כרית כשלמות כבוחרים-

לדאנונו הגדול נכאפים כקולה בודדים- ארביי בקרת בקרת נרדה- אשר שפים אור להי עך כתישים החלשית כח הארגון כעצדה- לבד איראלה אנשים אשר ככות ופניות פרישות סוליות אותם בדרך בקרת לא צורקה- אף על פי- כי- לא אלסן ישראל מאנשים אסייתיים ישרי לב וגיבשים ואחרים-

רעילים לשדוד ואנשים עונים לפני קריאת התורה ולפעמים לא כיכ נחוצים ואף שם לא שפננו שרב ינאום ע"י התעוררת של אחכה נמר דה ועזרת למוסד אשר עליו חוסל לנהל את הקהלה- למוסד כמסודתה- כעובדי ארע-עניים- בצנערים שמישים וכו' - א-ר-

בתורה הקידוש-א-ד-אדוי- למות שבשנים כתקנון מנהג חוקי הוא לערוך סדרה גדולה ביום זה- השתא כמאח חסד אנשיים נערכה רק אספה כללית כביתים בצנעריאל- נכחו למעלה כתישים איש- הרבה מסני העדה חסרי- לוייה האספה נבחר מי- 'ברונסטיבי- למסוד א-רוסובוטסי- דובר כהתמסרות- על ארשיות הקהל בליקחת חלק בחליות המת-הוצעו העצת הפעולה שונות-

הדוות הכסף הראש בצב קשה דל- לעפת זה הודית הפעשי היה מוכתר בכמה פעשים סור בים ובתקונים חשובים- חידך מר שולמן הת- שטר אבל התמסרותו לא נתקבלה- לויעד בנחור: היה שולמן- רבסין- ב- אספסק- ב- סרובים- 'ענטורה- לי- מרטרס- מ-ר- זלוטקין- א- לובי- סקי- ראי- לגרמן- 'רוסובוטסקי- 'ליכטנר- קלן- ג- קליסר- 'י

התסיסה יכה דרי- נכס כתי- האאופר ידעיה לא סקטה אחרי מסלחת אספה הכללית- היא יצאה מתאם כמסתב גלוי לויעד הדרתי-הכרזה- יבחרות- שהאספה הכללית התחייבה- לא היתה ודעיות- אין אנו כנעשים להחלטה-היא- אנו דורשים בכל חקף שהסיים יהיו סובלים- עד שונים אחד לכל מנשים ועשרים וחמשה נרוד- על כל הדר בכל שנה- ואין אנו מארשים על כל הוצאה השוברת על התכנסה- עליכם לרעה- כי אין לנו עד עכשיו לא חברת ולא תקנות- התקנות הידי עת אינן- מאושרות והתקנות המאושרות אינן מחיבות- אותנו כשום חיי- אין לויעד שום נזות למסוד את הים כי הארנסטלטי-המכונות והצי גורלות הן רכוש פרטי- וכל צעד מצד רדענד כמזון זה- יבחרת אותנו לפנות להשליטות- על הסכנת חתם- 'האררון- להקטנת הסיים והבראת הסבב כבסטנה-

החוננה כיתה רצליה-י- ביום הרבי- פי העבר חוננה כמלון אתרצלימי של הכרמל

התנתק על אי שמואל אספסקו בנו של א-ר-מ- אספסקו ככל המלון עם חנבי- כרסולית- בתו של א-ר-ינצרויב מוכרי ועדת הבחירות- ע"י צירית חיסה- עד שעה מאוחרת כדילת התנגנו האחרים- שותפיה- כמסטר גורלי- וקבלו- הרבה ספרקי ברכה-

אכן הפנה של בית הספר העסקמי- ביים חסני- חבא כשפנה 4 אהליצ- חונט אכן הפנה לבנין בית הספר העסקמי כחיסה ע"י א- סקס שולמן- כמספסקו- שבא בשם 'ירירי- בית הספר העסקמי- שלנו כבוסטון-

האם יגד לויעד השכונה לסגור את צנור המים?

כוח בים לנגו

שאלת זו מסורת פכשי באידי הרדי-חכ"ר- כל היא נושא ליתוחת של החפשיים- החשובה על השאלה היא פשיטת- בלי פסק מותר למסוד מים כפקרה של אי תעלום ספיהמים אין גם ואת רק כפקרה קיים לכל דויר וירוד סודר מים לחור ואשפר למסוד את היםם כמני- סכן אחד כמלי לגנות לרעה כשניי- אבל בעד מיםם כלולים אין שום רשות למסוד את היםם בבית- ערשים- בו חקך כמלתי-חכות המסנר כהשלום סם חסמם עוד כשנים אחרים- כמזן חסמם זה לא ענין פרטי של מי שהוא- כי אם צנורי ומסורה לעמוד להי קודת החפשיים- סעפיה- הכרזות- הצבוריות והמסותן- הצבורי- אם כי שהוא- ישר כהשלים סם הכריש- לא יסנוד כפניו את הכריש- כן גם נכנעו לקים ככתיים האלה שאין להם לא כבאר ולא כרכה ומנרת היםם סמילה את החפשיים חרישים על היםם כעכב כבלתי- נשים ולפעמים- סמיקי- 'ר-

מחיי הספורט

התחרות ה'פועל' - המשטרה

הבריטיות- בת-גלום- (1:0) (0:1) 19-9-27

התחרות של מירוש לא העסיגה- עתו הפכויות התעצלו להשתפש כבחתימן- לכן התי- מול תקהל ל- ספק הרבי אשני הוא עבור 'הפועל'-כי נגד קבוצה חרשה הפועל- סגדו כרחה סחוק חלי-

סיקת כעטר היה טוב- אולם אסור לו לעלה כמבדוק סמנוודי- ולשכב לו בשער כאילו כליל סמה ע"י הסדי- את מילוך אסור להעמיד כתיית- וכן כי הוא יפחנין- גורלי- גם אצל יותר שחקני- הפועלי- התבלטה השפעה הישורים- ספילי- אשר קים להתחרות הלי- אצל האנגלים שחקני- חישב שני המטיים של היכרטי-חלי- חלש סאח היה אליים וגם מי- חליים- לא היה 'כמפרסמיה-

השויס סר נרנט היה טוב

תערוכת ברולר

(באולם התבדון)

התמונות תאלי כספק כמיים כמנגון שחור לכן חוקים האלה של הארטיסטיקורה- נתינים מושג מלא ושלם מוכיחיל של כתי-הפשיים חות שפנאר חמדי- עייר- שחנות: התמונה לא שלטה כל עוד לא כשטפו- צלילי- הצלילי- ספודלי- כמזן שליו- באפנות- גורלה- ככודת- את: זה- זה חסום כלישלת התמונה- תפסין צריח את הסגרת- או יותר כמזן

ליצור אפנות שחריות נכר- לכל קול- לא חמדי- האפנות זה חוקה אבל הרעם הוא חמדי- נפלא- לעתים רחוקות סאוד כך חורש חזרה- תבישי- אל כל הדרוקה שילת עונג סאוד כמסקרוי- חרן - הרחא את יפן- כהרגשנו הנפלא- על הארצות האסטריות- לא נכיר חוים - על האפן - האודורבל - סחר- א-ע-1

גיאורג ברנדס

(מיומנה)

עוד סים שהתקיי אף בעוד החוללת והסוכאת פיסונמן- בירת גניה- עם 'המפשיים- שילת רעם הפענונים- של ילדום-והמארה- ידעתי- שיחא כפשייתת בזה פחיא מקום פויסבו של סאוד כרנדס המתכיר של יחודיםם כספירות- האירופיות של המאה התשעה-עשר-

הקם כרנדס היה סמל הבקרת הספרותית- הפלה- האחרונה- של הספם הספרותי- האמתי- התחדים- ובריתו את בקריו כבוליות- והתפנות- של הפולנים- לכבוד סחבר- הכסר- 'פולטויה- וכרתי- כם את כעשי- עליו כפשייתי- קורא- שנת שנה- את הספום- שלו- של הספרות- של השנה- כמיוניע- חריש- פרמה- ויחיי- מוצג- סם- הערכת- ספרות- הספרית- והבולגרות- החושבת- והחושנית- הפ- רובכפולית- והכפיקת- אפילוי- שלא לדבר- על- הספ- ירווח- הגבורות- של- עשי- התרבות- הגדולים- ויק- לא- כפצאית- ובר- לספרות- הצעירית- חדר- סה-

יחיי- כפצאית- כסנת- 1919- לקופונמן- שאלתי- מראשונה- למכירי- חותמי- אם- אפשר- לבקר- את- ברנדס- 'המפרסומר- פיסונמן- שבלתי- את- הסוכות- שלו- וגם- השלצה- סלפוטית- ועל- פסק- זה- הצנור- למסוב- לו- ולבקט- חרוק- כבלתי- השוכה- כדארי- החוזר- והתשובות- חותה- קבדה- אין- אני- ברעה- שכל- הודיו- מבא- לקופונמן- סוכות- לראות- אחי- - כלל- זאת- תבוש- סחר- כיון- שעה- אחת- וסחתי- את- החשובה- קבלתי- באשור- ויק- למחרת- תעלמתי- לבקרו- חזקן- יושב- ככסאר- כסגורלו- כסוכות- ספרות- והתנצל- שלא- יוכל- לקום- כי- חולה- חשתיים- הוא- אחרי- כך- התחיל- לחקר- ולספאל- אחי- כפרסומים- על- כל- אפיל- ספילי- שהכיר- אותו- כשפת- ספרו- כפולטויה- הוא- התפלץ- אך- האנשים- האלה- יכלו- להרשות- לסדר- סוגרומים-

קרן היסוד בא"י בפברואר

כחדש- כפברואר- נרבישו- בסיה- 579- התחברו- יתי- ע"ס- 884-300- ליים- ונגבה- 686-275- ליים- ס-כ"ס- הנתח- כתי-בויות- נתחלקים- למה-הם- קופות- 'מלי-אביב- 198- התחברויות- על- סך- 303-750- ליים- כירושלים- 77- התחברויות- ע"ס- 152-650- ליים- בחיפה- 73- התחברויות- על- סך- 102-000- ליים- כצפת- 14- התחברויות- ע"ס- 200-31- ליים- כסכרת- 12- התחברויות- ע"ס- 15-500- ליים- כשאר- הפקיסות- 205-התחברויות- ע"ס- 261-400- ליים-

